

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HAFIZLIK EĞİTİMİ VE HAFIZLIĞI MUHAFAZA
(KASTAMONU İLİ ÖRNEĞİ)

Mehmet Emin SALMAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KILIÇ

Çankırı – 2025

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HAFIZLIK EĞİTİMİ VE HAFIZLIĞI MUHAFAZA
(KASTAMONU İLİ ÖRNEĞİ)

Mehmet Emin SALMAN
ORCID: 0000-0003-0115-942X

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi İsmail KILIÇ

ankırı – 2025

İÇİNDEKİLER

Sayfa

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
TEZ KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	vii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi	1
1.2. Tezin Kapsamı, Sınırları ve Yöntemi	2
1.2.1. Röportaj Sorularının Hazırlanması.....	3
1.2.2. Röportajın Gerçekleştirilmesi.....	3
1.2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	3
1.2.4. Sonuçların Raporlanması	3
1.2.5. Röportajda Elde Edilen Bulgular	4
1.3. Hafızlıkta Temel Kavramlar	5
2. BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
2.1. Kur'an Kıraatı ve Hafızlık.....	8
2.2. Hafızlığın Faydaları	9
2.3. Hafızlık Eğitiminin Doğuşu	10
2.4. Bir Amaç Olarak Hafızlık	13
2.5. Hafızlığa Tâlip Olan Kişinin Bilmesi Gerekenler	14
2.6. Kur'an'ı Öğreten Kişide Bulunması Gereken Edepler.....	16
2.7. Hafız Adayının Hocası ve Çevresiyle İlişkisinin Önemi	17
2.8. Hafızlıkta Ezberleme Yöntemi ve Başlama Yaşı	18
2.9. Geleneksel Hafızlık Eğitim Metodu	20
2.10. Modern Hafızlık Eğitim Metodu	23

2.11. Türkiye’deki Resmi Eğitim Kurumlarında Hafızlık Uygulamaları.....	25
2.12. Hafızlıkta Başarıyı Etkileyen Faktörler.....	28
2.13. Hafızlık Eğitiminin Aşamaları	30
2.13.1. Hafızlık Öncesi Hazırlık Dönemi.....	30
2.13.2. Hafızlıkta Ezber Dönemi.....	32
2.13.3. Hafızlık Sonrası Muhafaza	33

3. İKİNCİ BÖLÜM 36

3.1. Kastamonu İl Müftülüğü İle Hafızlık Hakkında Röportaj	38
3.2. Kastamonu’da Hafızlığın Hazırlık Dönemi.....	38
3.2.1. Kastamonu İl Müftülüğüne Bağlı Kur’an Kurslarında Hafızlığın Hazırlık Dönemi Hakkında Röportaj.....	38
3.2.1.1. Hz. Pir Erkek Kur’an Kursu Öğreticileriyle Hazırlık Dönemi Hakkında Röportaj	38
3.2.1.2. Şehit Şerife Bacı Kız Kur’an Kursu Öğreticileriyle Hazırlık Dönemi Hakkında Röportaj	40
3.2.2. Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulu Öğretmenleriyle Hazırlık Dönemi Hakkında Röportaj	40
3.2.3. Kastamonu Dini İhtisas Merkezi’ndeki Kurra Hafız Eğitim Görevlileriyle Hazırlık Dönemi Hakkında Röportaj	42
3.2.4. Kastamonu İli Hafızlığın Hazırlık Dönemi Hakkındaki Röportajların Değerlendirilmesi	44
3.3. Kastamonu’da Hafızlığın Ezber Dönemi	47
3.3.1. Kastamonu İl Müftülüğüne Bağlı Hafızlık Kur’an Kurslarında Ezber Dönemi Hakkında Röportaj.....	47
3.3.1.1. Hz. Pir Erkek Kur’an Kursu Öğreticileriyle Ezber Dönemi Hakkında Röportaj	47
3.3.1.2. Şehit Şerife Bacı Kız Kur’an Kursu Öğreticileriyle Ezber Dönemi Hakkında Röportaj	48
3.3.2. Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulu Öğretmenleriyle Ezber Dönemi Hakkında Röportaj	48
3.3.3. Kastamonu Dini İhtisas Merkezi’ndeki Kurra Hafız Eğitim Görevlileriyle Ezber Dönemi Hakkında Röportaj	50

3.3.4. Kastamonu İli Ezber Dönemi Hakkındaki Röportajların	
Değerlendirilmesi	52
3.4. Kastamonu’da Hafızlık Sonrası Muhafaza Dönemi	55
3.4.1. Kastamonu İl Müftülüğüne Bağlı Hafızlık Kur’an Kurslarında	
Muhafaza Dönemi Hakkında Röportaj.....	55
3.4.1.1. Kastamonu Hz. Pir Erkek Kur’an Kursu Öğreticileriyle Muhafaza Dönemi	
Hakkında Röportaj	55
3.4.1.2. Kastamonu Şehit Şerife Bacı Kız Kur’an Kursu Öğreticileriyle Muhafaza	
Dönemi Hakkında Röportaj.....	56
3.4.2. Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulu	
Öğretmenleriyle Muhafaza Dönemi Hakkında Röportaj	56
3.4.3. Kastamonu Dini İhtisas Merkezi’ndeki Kurra Hafız Eğitim	
Görevlileriyle Muhafaza Dönemi Hakkında Röportaj	57
3.4.4. Kastamonu İli Muhafaza Dönemi Hakkındaki Röportajların	
Değerlendirilmesi	58
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	63
KAYNAKÇA	66
EKLER.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK-1.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK-2.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK-3.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
EK-4.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım Hafızlık Eğitimi ve Hafızlığı Muhafaza (Kastamonu İli Örneği) adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2025

İmza

Mehmet Emin Salman

TEZ KABUL VE ONAY
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Mehmet Emin Salman tarafından hazırlanan *Hafızlık Eğitimi ve Hafızlığı Muhafaza (Kastamonu İli Örneği)* başlıklı bu çalışma, 25.12.2024 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *oybirliği* ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda (Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Bilim Dalı)* Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi İsmail KILIÇ	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Burhan ÇONKOR	İmza:
Üye	: Doç. Dr. Süleyman YILDIZ	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 25/12/2024 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ersoy Yılmaz

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Öncelikle bizleri mahlukatın en şerefli kılan, sayısız nimetlerle bizleri rızıklandıran, en güzel ahlakı tamamlamak için gönderilen Hz. Muhammed (s.a.s.)’in ümmeti olma onurunu bizlere bahşeden, dağların bile kaldırmakta aciz kaldığı yüce kelimini (Kur’an-ı Kerim’i) rehber olarak gönderen, Rahman ve Rahim olan Allah’a şükürler olsun.

Kur’an-ı Kerim lafız ve mana itibari ile eşsiz bir ilahi kitap ve hitap’ tır. Bu kitabı Fatıha suresinden Nâs suresine kadar hıfzeden kişiye hafız denmiştir. Kelamların en güzeli Kur’an-ı Kerim’dir. O kelimayı ezberleyen, çocukluğunu, gençliğini onunla meşgul olarak geçiren ve hafızlık ilmini zihnine nakşeden bir kişi de en güzel muhafızdır. Hafızlık eğitiminin bir insan için en güzel meşguliyet olması Kastamonu’nun, hafızlık eğitimi konusunda önemli bir konumda olması, bizleri “Hafızlık Eğitimi ve Hafızlığı Muhafaza (Kastamonu İli Örneği)” başlıklı tez çalışması hususunda etkilemiş ve bu konunun seçilmesine karar verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İsmail KILIÇ’a; tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen Kurrâ Hafız Mehmet Ali KURT, Ali Osman SARI ve Mahir DEMİRKOL hocalarıma, tezimin eksiklerini tespit edip düzeltmemi sağlayan Abdülkadir ARI’ya, Kastamonu Müftülüğü Kur’an Kurslarıyla röportaj yapmamız için işimizi kolaylaştıran kıymetli Mustafa Kemal YÖNDEM hocama ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkür sunmayı bir borç bilirim.

Ayrıca küçüklüğümden bu zamana kadar bana maddi manevi destek olan, ilmi ve fikirleri ile yoluma ışık olan kıymetli babam İrfan SALMAN’a; dualarıyla varlığını hep yanımda hissettiğim kıymetli annem Firdevs SALMAN’a; Kur’an eğitimimde ve hafız olmamda büyük emekleri olan kıymetli dedem Mehmet SALMAN’a; akademik çalışmamda yükümü hafifleten ve her zaman destekçim olan kıymetli eşim Özlem SALMAN’a şükranlarımı sunuyorum.

..../..../ 2025

Mehmet Emin SALMAN

ÖZET

Tezin Başlığı : Hafızlık Eğitimi ve Hafızlığı Muhafaza (Kastamonu İli Örneği)
Tezin Yazarı : Mehmet Emin SALMAN
Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İsmail KILIÇ
Anabilim Dalı : Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi
Tezin Türü : Yüksek Lisans
Kabul Tarihi :

Tezimiz, Kastamonu ili örneği üzerinden hafızlık eğitimi ve hafızlığı muhafaza konusunu incelemeyi ve bu eğitimin her aşamasındaki eksiklikleri tespit edip çözüm üretmeyi amaçlamaktadır. Konumuzun kapsam alanı içerisinde Kastamonu Hz. Pir Erkek Kur'an Kursu, Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursu, Kastamonu Dini İhtisas Merkezi Kurra Hafız Eğitim Görevlileri; Mahir Demirkol, Ali Osman Sarı, Emekli Eğitim Görevlisi Mehmet Ali Kurt ve Seydiler ilçesi Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman Proje İmam Hatip Ortaokulu bulunmaktadır. Bu kapsam çerçevesinde nitel araştırma yöntemiyle ilgili kurumlarda hafızlık yaptıran hoca ve yöneticilerin bilgilerine başvurarak konuyu aydınlatmaya çalıştık. Bu süreçte kişilerle iletişimimizi bizzat bulundukları kuruma gidip yüz yüze görüşerek röportaj yöntemi vasıtasıyla verilerimizi topladık. Hafızlık döneminde Kastamonu ilinde yaptığımız araştırmalara göre, Diyanet hafızlık Kur'an Kursları ile proje hafızlık ortaokulu arasında önemli farklar gözlemlenmiştir. Proje hafızlık ortaokulu, ezber kabiliyetine göre öğrenci seçmekte, bu da öğrencilerin eğitime daha uyumlu olmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bu okullardaki genç öğretici kadronun olması ve eğitim alanlarının yatakhanelerden ayrı olması gibi faktörler öğrencilerin motivasyonunu artırmaktadır. Bu koşullar, proje okullarını geleneksel Kur'an Kurslarına göre daha verimli kılmaktadır. Hafızlık, öğrencinin bireysel yetenekleri kadar, eğitim ortamı ve öğretmenlerin rehberliği ile de desteklenmelidir. Hafızlığın tüm süreçlerinde teknolojiye yararlanma ve sosyal faaliyetlerin olması da hafızlık sürecine önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, hafızlık eğitiminin sonunda öğrencinin hafızlığını muhafaza etmesi için sürekli tekrar şarttır. Hafızlığı muhafaza kişinin son nefesine kadar sürdürmesi gereken bir süreçtir. Bireysel gayret bunun en başında gelir ancak bu sürece kurumsal anlamda büyük destekler verilmesi gerekmektedir. Bu konuda yine Diyanet İşleri Başkanlığına önemli görevler düşmektedir. Hafızlığını bitirip kurstan veya okuldan mezun olan hafızların takibi yapılması için çeşitli stratejiler geliştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Kur'an, Hafızlık, Hafızlığı Muhafaza, Kastamonu Örneği.

ABSTRACT

Title of the Thesis : Memorization of the Qur'an and Its Preservation (The Example of Kastamonu Province)

Author : Mehmet Emin SALMAN

Advisor : Assist Prof. İsmail KILIÇ

Department : The Recitation of the Holy Quran and the Science of Qira'at

Thesis Type : Master's Thesis

Date :

Our thesis aims to examine the topic of Hafiz education and the preservation of Hafiz status through the example of Kastamonu province, identifying deficiencies at each stage of this education and proposing solutions. Within the scope of our study, the institutions covered include the Kastamonu Hz. Pir Boys' Qur'an Course, Şehit Şerife Bacı Girls' Qur'an Course, Kastamonu Religious Expertise Center Qurra Hafiz Training Instructors; Mahir Demirkol, Ali Osman Sarı, Retired Instructor Mehmet Ali Kurt and Seydiler District Seyid Zülfikar Mahmut Naim Karaman Project Imam Hatip Middle School. Within this framework, we conducted qualitative research by consulting the instructors and administrators responsible for Hafiz education in these institutions to shed light on the subject. During this process, we collected data through face-to-face interviews by personally visiting these institutions. Based on our research on Hafiz education in Kastamonu, significant differences were observed between the Diyanet Hafiz courses and project-based Hafiz schools. Project-based Hafiz schools select students based on their memorization ability, which allows for better adaptation to the education system. Additionally, factors such as the presence of a younger teaching staff and the separation of educational areas from dormitories enhance students' motivation. These conditions make project-based schools more efficient compared to traditional courses. Hafiz education should be supported not only by the individual abilities of students but also by a suitable educational environment and the guidance of instructors. Utilizing technology and incorporating social activities throughout the Hafiz training process significantly contribute to its success. Moreover, constant revision is essential for students to retain their memorization after completing their education. Preserving Hafiz status is a lifelong process. While individual effort plays a fundamental role, institutional support is crucial. In this regard, the Presidency of Religious Affairs (Diyanet İşleri Başkanlığı) has significant responsibilities. Various strategies should be developed to track and support Hafiz graduates after they complete their courses or schools.

Keywords: Qirā'ah, Qur'an, Qur'anic Memorization, Preservation of Memorization, Kastamonu Example.

KISALTMALAR

a.s	Aleyhisselam
a.g.e	Adı geçen eser
bkz.	Bakınız
Bşk.	Başkanlığı
DİB.	Diyanet İşleri Başkanlığı
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Edt.	Editör
h.	Hicri
Hız.	Hazreti
İ.H.O.O.	İmam Hatip Ortaokulu
md.	Maddesi
M.Ü.	Marmara Üniversitesi
Nşr.	Neşreden
(r.a.)	Radıyallahu anh
sy.	Sayı
(s.a.s.)	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik
Ter.	Tercüme Eden
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri
Yay.	Yayınları
y.y.	Yayın yok

TABLO LİSTESİ

Tablo No

Sayfa

Tablo 1: Katılımcılar; 36

Tablo 2: Eserler; 37

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Önemi

Hafızlık, İslam toplumlarında yalnızca dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda nesiller boyunca aktarılan köklü bir gelenektir. Kur'an'ı ezberleyerek muhafaza etmek, bireysel bir ibadetin ötesinde, dini mirasın korunması açısından da büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye'deki hafızlık eğitim kurumları, bu geleneğin yaşatılmasına katkı sağlamakta ve dini hafıza bilincinin canlı tutulmasına aracılık etmektedir.

Kastamonu ili, tarihsel ve kültürel bağlamda dini eğitimin önemli merkezlerinden biri olup, hafızlık eğitiminin hem geleneksel hem de modern yöntemlerle sürdürüldüğü dikkat çeken bölgeler arasındadır. Bu çalışma, Kastamonu'daki hafızlık eğitimini ele alarak, mevcut uygulamaların sistematik bir şekilde incelenmesini ve geliştirilmesi gereken alanların belirlenmesini hedeflemektedir. Yapılan literatür taraması, hafızlık eğitiminin özellikle hazırlık ve muhafaza dönemleriyle ilgili derinlemesine araştırmaların sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle, tez çalışması kapsamında hafızlık eğitiminin tüm süreçleri ele alınarak, eğitimin etkinliği bütüncül bir perspektifle değerlendirilecektir.

Bu araştırma, hafızlık eğitiminin üç temel aşaması olan hazırlık, ezber ve muhafaza süreçlerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Eğitimin her aşamasının kapsamlı olarak ele alınması, sürecin etkinliğini anlamaya ve geliştirmeye yönelik öneriler sunulmasına olanak sağlayacaktır. Ayrıca, Kastamonu ilinde hafızlık eğitimi veren öğreticilerle gerçekleştirilen nitel görüşmeler doğrultusunda, bölgedeki eğitim uygulamalarının güçlü ve geliştirilmesi gereken yönleri belirlenmeye çalışılacaktır. Böylelikle, hafızlık eğitime dair mevcut pratiklerin değerlendirilmesi ve yeni stratejiler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Hafızlık eğitimi, bireysel yeteneklerin geliştirilmesi kadar, pedagojik yöntemlerin etkin kullanımıyla da şekillenen bir süreçtir. Bu bağlamda, eğitimin uygulandığı kurs veya okulun müfredatı, pedagojik yapısı ve işleyiş süreci analiz edilerek, Kur'an'ın doğru bir biçimde ezberlenmesi ve muhafaza edilmesi açısından en verimli

yöntemlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışma, hafızlık eğitiminin her aşamasını akademik bir perspektifle ele alarak, mevcut eğitim modellerinin geliştirilmesine yönelik öneriler sunmayı hedeflemektedir. Ayrıca, hafızlık eğitiminde kullanılan metodolojilerin bilişsel süreçler üzerindeki etkisi ve öğrencilerin motivasyon düzeyiyle olan ilişkisi de ele alınarak, eğitimin daha verimli hale getirilmesi yönünde katkılar sağlanacaktır.

1.2. Tezin Kapsamı, Sınırları ve Yöntemi

Bu tez, hafızlık eğitiminin yalnızca aşamalarını değil, aynı zamanda eğitim verilen mekânların öğrenciler açısından uygunluğunu, eğitim veren hocaların ahlaki ve ilmi yeterliliğini ve velilerin sürece katkılarını da kapsamaktadır. Özellikle hafızlık eğitimi sonrası sürecin incelenmesi, araştırmanın kapsamını genişleterek bütüncül bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmamız Kastamonu İl Müftülüğüne bağlı Hz. Pir Erkek Kur'an Kursu ve Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursu, Kastamonu Seydiler ilçesi Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman Proje Hafızlık İmam Hatip Ortaokulu ve Kastamonu Dini İhtisas Merkezi'nde bulunan Kurra Hafız hocalar örneğinde sınırlandırılacak ayrıca Kastamonu Dini İhtisas Merkezi'nden emekli olan Kurra Hafız Mehmet Ali Kurt'u da çalışmanın kapsamına aldık. Çünkü Araştırmaya başladığımız zamandan çok kısa bir süre önce Kastamonu Dini İhtisas Merkezi'nden emekli olmuş, Kastamonu'da hafızlık ve muhafaza konusunda çok emek vermiş bir hocadır.

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Yöntemimizin içeriği, birebir görüşme sağlanarak röportaj yoluyla elde edilecek veriler ışığında şekillenecektir. Bu röportajlar, hafızlık eğitimi alanında uzmanlaşmış kişilerin görüşlerini ve deneyimlerini anlamak için önemli bir kaynak olacaktır. Tezde bu yöntemi seçme nedenimiz, Kastamonu'da hafızlık eğitimi ve muhafazasıyla ilgili doğrudan bilgi edinmek ve kullandıkları sistemin olumlu ve olumsuz yönlerini tespit edip çözüm üretmektir. Bu röportajlar aracılığıyla, hafızlık eğitimi sürecinin detayları, kullanılan eğitim yöntemleri ve hafızlık geleneğinin muhafazası için alınan önlemler daha iyi anlaşılmasına katkı sunacaktır. Ayrıca bu çalışma, Kastamonu'nun hafızlık eğitimi ve

muhafazası konusundaki durumunu belirlemeye ve gelecekteki yönelimlere ışık tutmaya yardımcı olacaktır.

Tezimizde kullanacağımız nitel araştırma yöntemi şu şekilde olacaktır:

1.2.1. Röportaj Sorularının Hazırlanması

Röportaj soruları, katılımcıların görüşlerini serbest ve ayrıntılı bir şekilde ifade etmelerini sağlamak amacıyla açık uçlu olarak hazırlanmıştır. Bu yöntem, katılımcıların deneyimlerini daha kapsamlı aktarmalarına olanak tanımaktadır.

1.2.2. Röportajın Gerçekleştirilmesi

Röportajlar, Kastamonu ili ve Seydiler ilçesine gidilerek yüz yüze ve ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Yüz yüze görüşme yöntemi, katılımcılarla doğrudan iletişim kurmayı sağlayarak daha detaylı ve sağlıklı bilgi edinmeye imkân tanımaktadır.

1.2.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Röportaj sürecinde elde edilen ses kayıtları yazıya dökülerek analiz edilmiştir. Farklı kurumlardaki katılımcılara yöneltilen benzer soruların yanıtları karşılaştırılarak, eğitim yöntemleri arasındaki farklılıklar belirlenmeye çalışılmıştır.

1.2.4. Sonuçların Raporlanması

Yapılan röportajlara ait ses kayıtları saklanmış, elde edilen bulgular ise tez kapsamında tematik olarak ele alınarak katılımcıların deneyim ve görüşlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Kastamonu'da hafızlık eğitimi ve hafızlığın muhafazasına yönelik mevcut yaklaşımları inceleyerek hem eleştirel hem de destekleyici bir bakış açısı sunmak, bu alandaki çalışmalara yeni bir perspektif kazandırmak ve gelecekte uygulanabilecek stratejilere katkı sağlamaktır.

1.2.5. Röportajda Elde Edilen Bulgular

Bu araştırma kapsamında Kastamonu ilinde gerçekleştirilen ilk röportaj, Hz. Pir Kur'an Kursunda gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, hafızlığa hazırlık süreci, ezber aşaması ve hafızlık sonrası muhafaza dönemi hakkında detaylı sorular yöneltilmiştir. Yapılan gözlemler doğrultusunda, Türkiye genelinde yaygın olan hafızlık sisteminin burada da devam ettirildiği ancak çeşitli olumlu gelişmelerin göz ardı edilemeyecek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Özellikle öğrencilerin sosyal faaliyetlerle motive edilmesi ve okul derslerinin desteklenmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Ancak, hafızlık sonrası döneme yönelik faaliyetlerin büyük ölçüde hafızlık sınav süreciyle sınırlı kaldığı, bu süreç dışında herhangi bir sistematik yaklaşımın geliştirilemediği gözlemlenmiştir. Aynı durum, Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursunda da görülmüştür. Bununla birlikte, mevcut sistemin sunduğu imkânlar dâhilinde, kurs hocalarının tüm kaynakları en etkin şekilde kullanarak eğitim sürecini verimli bir şekilde yürüttükleri tespit edilmiştir.

Kastamonu Seydiler ilçesinde bulunan proje hafızlık ortaokulunda, okul yöneticileri ve öğretmenlerle yapılan röportajlar sonucunda, hafızlığa hazırlık, ezber süreci ve hafızlık sonrası muhafaza dönemlerinde farklı yöntemlerin benimsendiği belirlenmiştir. Bu durum, eğitimin kurumsal yapıya ve öğretmenlerin metodolojik yaklaşımlarına bağlı olarak farklılık gösterebileceğini ortaya koymuştur.

Kastamonu Dini İhtisas Merkezi'nde gerçekleştirilen röportajlarda, mevcut hafızlık sisteminin nasıl daha verimli hâle getirilebileceği ve özellikle hafızlık sonrası muhafaza süreci için hangi önlemlerin alınabileceği konusunda görüşler alınmıştır. Görüşmelerde, hafızlık sisteminin geliştirilmesine yönelik önerilerin yanı sıra, mevcut uygulamaların daha etkin bir hâle getirilmesi için alternatif yaklaşımlar tartışılmıştır. Katılımcılar tarafından paylaşılan deneyimler doğrultusunda, hafızlık eğitiminin

mevcut durumu analiz edilerek gelecekte daha etkili ve sürdürülebilir bir sistem inşa edilmesine yönelik çeşitli çıkarımlarda bulunulmuştur.

1.3. Hafızlıkta Temel Kavramlar

Hafız: Arapça’ da "unutmak" kelimesinin zıddı olarak kullanılan ve "ezberlemek, korumak, muhafaza etmek" gibi anlamları içeren "*h.f.z.*" kökünden türeyen ve aynı kökten sıfat olan "*hafız*" sözcüğü, "ezberleyen, muhafaza eden ve koruyan" gibi anlamları içerir.¹ İstilah olarak, bu kelime genellikle Allah'ın isim ve sıfatlarından biri olarak geçer ve "*el-Hafız*" ismiyle Allah'ın yarattıklarını gözetip koruduğuna, kullarının yaptıklarının tamamını muhafaza ettiğine işaret eder. Bu bağlamda, ayetlerde "hafız" ismi Allah'ın koruyuculuğuna vurgu yapılır: Hicr suresi 9. Ayette *إِنَّا*” *نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ*” mealen "*Kur'an'ı biz indirdik, elbette biz koruyacağız*"² buyrulmaktadır. "*H.f.z.*" kökü, bütün türevleriyle Kur'an-ı Kerim'de kırk dört kez geçerken, bunlardan yirmi sekizinde tekil ve çoğul kullanımlarıyla "*hafız*" kelimesi yer alır. Ayrıca, mübalağalı şekli olan "*hafız*" kelimesi ise on bir ayette geçmektedir ve kelimenin ayetlerdeki anlamı, sözlük anlamıyla paralellik gösterir.³

Hafız, lügatte “korumak, ezberlemek” anlamında “*hıfz*” kökünden türemiştir ve sıfat olan hafız (çoğulu *huffaz*) lügatte “koruyan, ezberleyen” manasına gelerek, Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyen kişiye “*hafız*” denilmiştir.⁴

Hafızlık eğitimi veren bir hocanın “*tecvid*” ilmini bilmesi, olmazsa olmaz şartlarından biridir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'i “*tecvid*” üzere okumak farzdır.⁵ Müzzemmil sûresi dördüncü ayette *وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا* “*Kur'an-ı tertil ile (tane tane ayırarak, tecvid ile) oku*”⁶

¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısırî, *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Darül Hadis, 1996), 872.

² Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023), 3/335-337.

³ Hatice Aynur Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 81-107.

⁴ Nebi Bozkurt, “Hâfız”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 17/315.

⁵ Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023), 26.

⁶ el-Müzzemmil 73/4.

buyurulmuştur.⁷ “Hz. Ali, âyetlerde geçen tertili Kur’an harflerinin mahreç ve sıfatlarına uygun biçimde telaffuz edilmesi ve durulacak yerlerin bilinmesi diye açıklamıştır.”⁸

- *Tecvid*, lügatte “bir şeyi hoş yapmak, süslemek” manasında kullanılmıştır.⁹ Terim anlamı olarak “*tecvid*”, “harflerin mahreç ve sıfatlarına uymak suretiyle, Kur’an-ı Kerim’i hatasız okumayı öğreten bir ilimdir.”¹⁰

- *Tashih-i hurûf*, Kur’an-ı Kerim’in harflerini en doğru biçimde telaffuz etmek demektir. Daha fasih bir şekilde ifade edecek olursak, “Kur’an’ın harflerini “*mehâric-i hurûf*” ve “*sıfât-ı hurûfa*” uygun olarak doğru telaffuz etmeye “*tashih-i hurûf*” denir.”¹¹

- *Mahreç*, lügat anlamı olarak “çıkış yeri” demektir.¹² Terim anlamı olarak, bir harfin ilk değdiği veya doğduğu yere “mahreç” denir.¹³ “*Mehâric*”, mahreç kelimesinin çoğulu olup, çıkış yerleri anlamında kullanılır. “*Mehâric-i hurûf*” ise harflerin çıkış yerlerine verilen kalıp ifadedir.¹⁴ Kur’an’ın harflerinin dudaktan itibaren boğazın en alt kısmına kadar olan dudak, diş, dil, ağız ortası, boğazın üst, orta ve en alt kısmına kadar yayılan çıkış yerlerine “*mehâric-i hurûf*” denir.¹⁵

- *Sıfat*, lügat anlamıyla “nişan, alamet ve özellik” demektir.¹⁶ Terim anlamı olarak sıfatın çoğulu “*sıfât*” harfin çıkış yerinde meydana gelen “harfin sesine ârız olan ve harfi karakterize eden keyfiyete denir.”¹⁷ Harflerin çıkış yerlerinde meydana gelen incelik, kalınlık, pelteklik, keskinlik gibi ses özelliklerine “*sıfât-ı hurûf*” denir.¹⁸

⁷ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 27.

⁸ Ebü’l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâ’âti’l-‘Aşr*, nşr. Ali M. ed-Dabbâ (Kahire: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, ts.), 148.

⁹ İbn Manzûr Ebü’l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem el-Ensârî, *Lisânü’l-‘Arab* (Beyrut: Darü’l-Hadis, 2003), 2/144.

¹⁰ Mehmet Ali Kurt, *Kur’an-ı Kerim’i Okuma Kâideleri Tecvid* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 21.

¹¹ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 86.

¹² Mahmud Cevad, *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâatı* (İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2001), 130-138.

¹³ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 85.

¹⁴ Kurt, *Kur’an-ı Kerim’i Okuma Kâideleri Tecvid*, 8-10.

¹⁵ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 85.

¹⁶ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garibi’l-Kur’ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî (Kahire: Darü’l-Ma’rife, 2010), 315.

¹⁷ Kurt, *Kur’an-ı Kerim’i Okuma Kâideleri Tecvid*, 9.

¹⁸ Pakdil, *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*, 85.

Hafızlık talebesi yetiştiren bir hocanın bu bilgilere sahip olması, hafızlık yapacak öğrencinin sağlıklı bir eğitim almasına neden olacaktır. Hocanın bu bilgilere hem teorik hem de pratik olarak bilmesi, uygulaması çok önemlidir. Yani söylem ve eylem olarak tutarlı olmalıdır. Mesela, bir hoca “*dâd*” ض harfinin mahrecinin nereden çıktığını ve bu harfin kendine has “*istitâle*” sıfatlı bir harf olduğunu bilmesi gereklidir ki, öğrenciye “*dâl* د ve peltek olan *zâ* ظ” harfleriyle karıştırmadan telaffuz etmelerini rahatça öğretebilsin. Aksi takdirde uyguladığını anlatamayan veya anlattığını uygulamada güçlük çeken bir hoca özellikle hafızlık hocalığı yapma konusunda yetersizdir.

- **Yüzüne:** Kur’an-ı Kerime bakarak okumaya ve hafızlıktan önceki sürece de “*yüzüne*” denir.¹⁹
- **Ham:** Kişinin bir sayfanın tamamını veya bir kısmını ezberlemediği sayfaya “*ham*” (çiğ) denir.²⁰
- **Has:** Ezberlenmiş bir sayfanın üzerinden birkaç defa tekrar edilerek kuvvetlendirme işlemi yapılan sayfaya “*has*” (pişmiş) sayfa denir.²¹
- **Hamhas:** Ezberlenmiş, ancak hiç tekrar edilmemiş, kuvvetli hale gelmemiş sayfaya “*hamhas*” denir.²²
- **Haslama:** Hafızlık yapan veya hafızlığını tamamlamış kişinin ezberlemiş olduğu tüm sayfaları tekrar etme ve kuvvetlendirme işlemine “*haslama*” denir.²³
- **Galat:** Ezberlediği sayfada kelime, harf veya harekede yapılan yanlış okumaya “*galat*” denir.²⁴
- **Cüz:** Kur’an’da baştan itibaren her 20 sayfaya “*cüz*” denir. Kur’an’da toplam 30 cüz vardır.²⁵

¹⁹ Ziya Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları* (İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2022), 25.

²⁰ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

²¹ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

²² Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

²³ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

²⁴ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

²⁵ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (İskenderiyye: ed-Darü'l-Alemiyye li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1439/2018), 85.

- **Mukabele:** Ezberden veya yüzünden Kur'an'ı bir kişinin okuması ve diğer kişilerin ise sessizce okuyarak takip etmesine (karşılıklı okuma) “*mukabele*” denir. Özellikle bu tür okuma şekli Ramazan ayında icra edilir.²⁶
- **Tilavet secdesi:** Kur'an'da on dört yerde geçen ayetlerden biri okuduğunda veya işitildiğinde yapılması gereken bir secdedir. Özellikle hafızlık yapmaya hazırlanan veya hafızlık yapan kişi Kur'an ile en çok meşgul olan kişiler olduğundan bu secdenin ne olduğunu ve nasıl secde edeceğini bilmesi büyük önem arz etmektedir. Çünkü tilavet secdesini yapmanın hükmü “vaciptir.”²⁷ Tilavet secdesi yapacak kişi abdestli olarak kibleye yönelmesi ve ellerini kaldırmadan “Allahu Ekber” deyip secdeye gider, secdede üç kere “Sübhan rabbiye'l-a'lâ” dedikten sonra tekrar “Allahu Ekber” deyip ayağa kalkarken “gufrâneke rabbenâ ve ileykel-masîr” der²⁸ ve tilavet secdesini tamamlamış olur.

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi 'u's-Sahîh*, nşr. Mustafa Dîb el-Boğa (İstanbul: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1315), I/28; el-Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 24 (No.5).

²⁷ Fehd b. Abdülazîz el-Fâzıl, “Secedâtü'l-Kur'ân: Ahkâm ve tevcîhât”, *Mecelletü'l-buhûşî'l-İslâmiyye Dergisi* 25/71 (2004), 93-193.

²⁸ Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürûnbülâlî el-Vefâî el-Mısırî, *Merâkı'l-felâh Tahtâvî, Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* (Kahire: Matbaai Mustafa Muhammed, 1356), 184.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1. Kur'an Kıraatı ve Hafızlık

Kur'an-ı Kerim'in tanımı, onun nasıl bir şekilde tasavvur edilmesi gerektiğini belirlemektedir. Kur'an yaygın olarak şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Kur'an; Hz. Muhammed'e (s.a.s.) indirilen, Mushaflarda yazılı olan, tevâtüren nakledilmiş, tilaveti ile ibadet edilen yüce Allah'ın mu'ciz bir kelimidir.*”²⁹ Bu tanımda görüldüğü gibi Kur'an, tilaveti ile ibadet edilen Allah'ın muciz bir kelimidir. Bundan dolayı Kur'an'ı doğru okumayı öğrenmek ve öğretmek gereklidir.

Sözlükte “*kırâat*”; “okumak, tilâvet etmek, telaffuz etmek” anlamında masdar; “sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmesiz okuma, tilâvet etme anlamında isimdir. Aynı kökün *Kur'an* şeklinde gelen masdarı da *kıraat* ile eş anlamlıdır.”³⁰

Arapça'da “*hafız*”; “korumak, ezberlemek” mânasındaki “*hıfz*” kökünden türemiş bir sıfat olan “*hâfiz*” (çoğulu “*huffâz*”) sözlükte “koruyan, ezberleyen” anlamına gelip Kur'an'ın tamamını ezberleyene “*hafız*” denilmiştir. “*Hafız*” kelimesi, Kur'an-ı Kerim'de sözlük anlamında birçok ayette yer almakta üç ayette Allah'ın sıfatı olarak geçmektedir.”³¹

Hafızlık üç aşamadan oluşmakta olup ilk aşaması Kur'an'ı doğru okuma ile ilgilidir. Bir sonraki olan hafızlık ve hafızlığı muhafaza ile doğru okumayı pekiştiren süreçlerdir. Dolayısıyla hafızlık eğitimi almış olmak ve onu muhafaza için çalışmalar yapmak aynı zamanda Kur'an'ı doğru okumayı pekiştirir ve devam ettirir.

Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberleyen kişiye “*hafız*” denilir. Bizde bu bölümde Kur'an'ı ezberlemenin usul ve metotlarını anlatmaya gayret göstereceğiz. Hafızlık eğitiminin nerden geldiğine ve günümüzdeki kurumsal durumlarına değineceğiz.

²⁹ el-Cezerî, en-Neşr fi'l-Kırâ'âtî'l-‘Aşr, nşr. Ali M. ed-Dabbâ, 155; Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübnânî, *Mebâhis fi ulumi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru'l-İlim, 1981), 21; İsmail Kılıç, “Muhasebi'ye Göre Kur'an'ı Anlamada Allah Tasavvurunun Etkisi”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (Ekim 2023), 344.

³⁰ Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi ğaribi'l-Kur'an*, 357.

³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, 9/205.

2.2. Hafızlığın Faydaları

Hafızlık, sadece dinî bir eğitim metodunu ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda toplum içinde birliği güçlendiren ve kültürel kimliği koruyan bir araç olarak da misyon üstlenir. Hafızlık eğitimi, öğrencilere sadece Kur'an'ı ezberletmekle beraber İslam'ın temel değerlerini ve prensiplerinin hayatlarına yansıtılmalarına yardımcı olur. Bu nedenle, Türkiye'de hafızlık uygulamaları, dinî ve kültürel mirasın korunmasına, önemli katkılar sağlar.³²

Hafızlık eğitimini tamamlayanlar ile tamamlamayanlar arasındaki karşılaştırmada, hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin diğerlerine göre görsel hafıza, dikkat ve muhakeme yeteneği gibi birçok bilişsel becerinin artmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, stres altında karar verme becerilerinin de anlamlı bir şekilde geliştiği gözlemlenmiştir. Hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin eğitim öncesine göre bilişsel becerilerinde belirgin bir iyileşme olduğu saptanmıştır.³³ Bu artışta, Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesinde kullanılan tekrar yönteminin etkili olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte, hafızlık eğitimi alan öğrencilerin öğrendiklerini diğer bilgileriyle ilişkilendirebilmeleri için hafızlık eğitiminin bireyin beyinsel yeteneklerine uygun bir şekilde verilmesi önerilmektedir. Çünkü bu yaklaşım, insanların doğal öğrenme yeteneklerine daha uygun olabilir.

Kıraat, İbnü'l-Cezeri'nin tarifine göre, “*Kur'an kelimelerinin nasıl okunacağını ve râvilerine nisbet etmek suretiyle bu kelimeler üzerindeki farklı okuyuşları konu edinen bir ilimdir.*”³⁴ Kıraat ilmi, eğitim metodu itibariyle hafızların hafızlıklarını önemli derecede güçlendirmektedir. Bu güçlenme kıraat ilmi eğitiminin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü kıraat ilmi okuyan bir hafız, her bir ayeti farklı kıraat okuyuşları açısından okur ve bu okuyuşları pekiştirmek ve öğrenmek için mutlaka kıraat defteri tutmalıdır. Hatta Kur'an-ı Kerim'i baştan sona kadar farklı okuyuşları da kapsayacak şekilde el yazısı ile yazar. İşte bu eğitim metodu hafızların hafızlıklarını

³² Salih Aybey, "Hafızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler", *Ekev Akademi Dergisi* 24/82 (Aralık 2020), 383-405.

³³ Necip Kutlu vd., “Hafızlık ve Beyin”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (Eylül 2019), 355-364.

³⁴ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *Müncidü'l Mukri'in ve Mürşidi't Talibin* (Mekke: Daru Alemi'l-Fevaid, 1998), 6-7, 12-17, 40, 57-62.

önemli derecede güçlendirir. Bu sebeple hafızlıklarını daha da güçlü hale getirmek isteyen bir hafız, imkân bulabiliyorsa kıraat ilmi okumalıdır kanaatindeyiz. Kıraat ilmi, bizim kanaatimizce hafızlığı güçlendirmenin bir yöntemi olarak görülebilir.

2.3. Hafızlık Eğitiminin Doğuşu

İlk Kur'an eğitimi, Hz. Cebrail ile Hz. Muhammed (s.a.s.) arasında gerçekleşmiştir. Peygamberlik görevinin bir parçası olarak Kur'an'ı öğretme gayesiyle Müslümanlara rehberlik etmiştir. Bu eğitim önceleri Hz. Peygamber'in evinde gerçekleşirken, daha sonra Erkam'ın evinde devam etmiştir.³⁵

Pratikte, Kur'an-ı Kerim'in nazil olmaya başladığı andan itibaren ayetlerin ezberlenmeye başlanmasıyla birlikte, hafızlık süreci de başlamıştır. Buhari'nin (h.870) Hz. Aişe (h.678) aracılığıyla rivayet ettiği ve Allah'ın elçisinin ilk vahiy aldığı ve bu sırada yaşanan olaylarla ilgili rivayet, Kur'an-ı Kerim ayetlerinin ezberlenmeye başladığı ilk an olarak kabul edilir. Dolayısıyla, Kur'an hıfzı da bu noktadan itibaren başlamıştır. Ancak Hz. Peygamber'in Kur'an'ı Cebrail'den alması ve onu ezberlemesi süreci, normal insanların hafızlık süreciyle aynı değildir. Çünkü peygamberin asıl görevi tebliğ olduğundan, Kur'an ayetlerini ezberlemesi özel bir çaba gerektirmemiştir.³⁶

İslam'da eğitim-öğretim faaliyetlerinin ilk merkezi, Erkam'ın evidir. Bu ev, Mekkeli müşriklerin baskılarından kaçan Hz. Peygamber'in sığındığı yerdir. Burada kendisine indirilen Kur'an ayetlerini ilk Müslümanlara okuyor, ezberletiyor ve okuma, yazma bilenlere yazdırıyordu.³⁷ Bu ev aynı zamanda Müslümanlar tarafından mescit olarak da kullanılıyordu. Mahreme bin Nevfel'in evi de Kur'an öğretiminin yapıldığı evlerden biriydi ve medreselerin kaynağı olarak kabul edilirdi. İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar, Hz. Peygamber de dahil olmak üzere sürekli takip edildikleri bir dönemdi. Bu yoğun takipten dolayı Hz. Peygamber, “*mirbed*” denilen temiz yerlerde

³⁵ Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, 81-107.

³⁶ Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, 81-107.

³⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *es-Sahih*, (İstanbul: Dârü't-Tıbbâti'l-Âmire, 1315); “Fadâilü'l-Kur'ân”, 8; İbn Sâd, *Tabakât*, (Beyrut: Daru Sadır, 1968), 3/242-245.

namaz kılmıştır. Müslümanlar, bu baskılardan dolayı Mekke'yi terk edip Habeşistan'a hicret etmeye çalışırken, Mekke'de namaz kılacakları yerleri bulamadıklarında Hz. Ebû Bekir'in eski arkadaşı İbnü'd-Değinne'nin himayesinde geri dönmüşlerdir. Bu dönemde herhangi bir mekân, Müslümanların birbirlerine Kur'an öğretme yeri olarak kabul edilmekteydi.³⁸

Hz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ederken Kuba'da bir mescit inşa ettirmiş ve Medine'ye varınca ilk işi Mescid-i Nebevi'yi inşa etmek olmuştur. Kuba Camii ve Mescid-i Nebevi'nin açılmasıyla birlikte İslam tarihi bakımından önemli bir dönem başlamıştır. Çünkü Rasulullah'ın, Mescid-i Nebevi'nin yanında inşa ettirdiği odacıklarla oluşturduğu cami-mektep birlikteliği, sonraki dönemlerde İslam medeniyetinin örneklerini ortaya çıkaracaktır.³⁹ Bu odalarda eğitim alanlara Suffa ehli deniyordu. Bunlara genellikle Kur'an öğretiliyordu ve bu nedenle orada yetişen öğrencilerin çoğu hafız oluyordu. Bu dönemde Suffa ehline hafız manasında “kurra” denilmekteydi.⁴⁰ Medine döneminde Mescid-i Nebevi, Hz. Peygamber'in olduğu her yer gibi bir eğitim merkezi haline gelmiştir. Mescid-i Nebevi sadece erkeklerin eğitim aldığı bir yer değildi, kadınlar için ayrılan bir bölümü de vardı. Kadınların eğitiminde Hz. Peygamber'in eşleri de yardımcı oluyordu. Örneğin, Hz. Hafsa okuma ve yazma biliyordu ve diğer hanımı Hz. Aişe de farklı alanlarda yetenekliydi.⁴¹

Suffa'da kalanlar, Hz. Peygamber tarafından ders verilerek Kur'an ayetleri ve İslami hükümler öğretilmiştir. Bu merkezde sadece yatılı kalanlar değil, dışardan gelen misafirler ve zamanı uygun olan her Müslümanda ders alabilmiştir. Eğitim merkezlerinin yanı sıra, Medine'de başka eğitim merkezleri de bulunmuş ve hafızlık

³⁸ Yaşar Kurt, “Kur'an'ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 229-251.

³⁹ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretü'n-Nebevi*, thk. Mustafa Sakka, Mustafa el-Babi el-Halebi. (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1955), 1/344; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996), 156.

⁴⁰ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, el-Câmiu's-Sahîh, thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dulli, İmad Et-Tayyar (Beyrut: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2012), “Müslim”, “İmâret”, 33. “Öte yandan bazı rivâyetlerde yer aldığına göre Kur'an'ın tümünü hıfz etmemiş olsa dahi ahkâmı hususunda geniş bilgileri olan sahâbîlere de “kurrâ” denilmiştir. Sonraki süreçte ise Kur'an'ı hıfzeden ve kırâat vecihlerinden bir ya da birkaçı hakkında malumatı olanlar “kurrâ” olarak nitelendirilmiştir.”; Yaşar Akaslan, “Ashâb-ı Suffe'nin Kur'an ve Kırâat Tarihine Katkıları” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (Aralık 2022), 760-765.

⁴¹ Muhammed Hamidullah, “Kur'an'ı Kerîm ile Diğer Semâvî Kitapların/Sayfaların Karşılaştırmalı Kısa Bir Tarihi”, çev. Bahattin Dartma, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007), 79.

eğitimi geniş kitlelere yayılmıştır.⁴² Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ı ezberleyenlerin sayısı belirli değildir, ancak bazı olaylar hafız sahabelerin sayısının oldukça fazla olduğunu göstermektedir.⁴³

Hafızların lideri olarak kabul edilen Hz. Peygamber (s.a.s.), elbette Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Ancak onun hafızlığı, sadece ezberlemesiyle değil, Kur'an'ı yaşamaya, tebliğ etmeye ve bu konuda örnek olmaya adanmışlığıyla da değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber'in hafızlığın başlaması ve yaygınlaşmasına öncülük etmesi, sahabeleri Kur'an-ı Kerim'i ezberlemeye teşvik etmesiyle dikkat çeker. Özellikle namazlarda ayetlerin ezberlenmesini ve okunmasını istemiştir. Sahabeler de Kur'an'ı ezberlemeye büyük önem vermişlerdir. Ayetleri ezberleyerek namazlarda okurlar ve insanlarla karşılaştıklarında onlara aktarırlardı. Bu özel çaba, bazı durumlarda meskende Kur'an okuyan sahabelerin seslerinin mescitten dışarıya kadar duyulduğu için Hz. Peygamber, seslerini alçaltmalarını istemiştir. Sahabenin Kur'an ayetlerini ezberleme çabası, yöntemleri, amaçları ve sonuçları açısından bugünkü hafızlıkla aynı değerlere sahip olmasa da temel anlamda hafızlığın başlangıcı olarak kabul edilebilir.⁴⁴

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Kur'an'ı ezberleme ve anlama faaliyetleri devam etmiştir. Dört Halife döneminde de bu faaliyetlere aralıksız devam edilmiştir. Hz. Ömer döneminde Kur'an öğretimine daha fazla önem verilmiş, Medine ve diğer İslam bölgelerinde hafız sahabelerin rehberliğinde birçok hafız yetiştirilmiştir.⁴⁵ Hz. Ömer'in çeşitli şehirlere Kur'an öğrencileri gönderdiği bilinmektedir. Bu dönemde Hz. Ömer'in bazı hafızlara maaş bağladığı da bilinmektedir. Hz. Osman devrinde ise, Medine'de Zeyd bin Sabit, Mekke'de Abdullah bin Saib, Şam'da Muğire bin Ebi Şiha, Kufe'de Ebu Abdurrahman Sülemi ve Basra'da Amir bin Abdulkays gibi öğretmenler Kur'an öğretmeni olarak görevlendirilmiştir.⁴⁶ Bu süreçte Kur'an öğrenen herkese bir

⁴² Akaslan, "Ashâb-ı Suffe'nin Kur'an ve Kıraat Tarihine Katkıları", 761-767.

⁴³ Bilal Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 27-52.

⁴⁴ Hatice Şahin Aynur, "Hafızlık Eğitimi, Hafızlığın Günümüzdeki Uygulama Modelleri", *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu - I Bildirileri*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 61.

⁴⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 2/344; Hüseyin Atvân, *el-Kırâatü'l-Kur'âniyye fî Bilâdi'sh-Şâm* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1982), 39-40.

⁴⁶ Akaslan, "Ashâb-ı Suffe'nin Kur'an ve Kıraat Tarihine Katkıları", 765-775.

diploma verilmiş ve her öğretmen, öğrencisinin doğruluğunu doğrulamak için kendi üstadının adını zikrederek zinciri Hz. Peygamber'e kadar bağlamıştır.⁴⁷

2.4. Bir Amaç Olarak Hafızlık

Hafızlık yapacak kişinin hafızlığı yapmasındaki amaç çok önemlidir. Bu konuda Algur'un yaptığı bir araştırmayı önemli görüyoruz. Bu araştırmada hafızlık yapan bireylerin hangi amaçlarla hafızlık yaptığı kendilerine sorulmuş ve şu cevaplar verilmiştir: Hafızlık eğitimi alan bireylerle yapılan görüşmelerde, katılımcıların çoğunluğu bu eğitimi Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla aldıklarını ifade etmiştir. Bu durum hafızlık eğitimi bir ibadet olarak görme ve Allah'a yakınlaşma niyetiyle motive olma anlamına gelir. Aynı zamanda, bazı katılımcılar hafızlık eğitimi, Kur'an'ı sevmek, anlama ve yaşama amacıyla almıştır. Diğer bir grup katılımcı ise hafızlık eğitimi, ilim elde etme düşüncesi, insanlara faydalı olma isteği ve Kur'an'ı derinlemesine anlama ve yaşama hedefiyle almıştır.⁴⁸ Ancak, dikkat çeken bir diğer nokta, bazı katılımcıların hafızlık eğitimi maddi amaçlar veya dışsal motivasyonlarla aldığıdır. Meslek edinme, aile baskısı, gösteriş veya toplumsal kabul gibi nedenlerle hafızlık eğitimi alan bireyler de bulunmaktadır.⁴⁹

Bu durum, hafızlık eğitimi alan bireyin neden bu eğitimi aldığını anlaması ve bu sürecin kendisine sağlayacağı kazanımları bilmesi gerektiğini vurgular. Bu nedenle, hafızlık eğitimi alan bireyin amacını açıkça belirlemesi ve bu süreçten ne beklediğini anlaması önemli bir konudur.⁵⁰

Hayat başından sonuna kadar manevi sorumluluklarla kaplıdır. Ancak insanın maddi sorumlulukları da olduğunu unutmamak gerekir. İş sahibi olmak, aile kurmak gibi yükümlülükler insanın geleceğe dair planları arasındadır. Doğal olarak hafızlık yapan bir bireyde yaptığı işin sonucunda ne gibi kazançlar elde edeceğini düşünmesi insan

⁴⁷ Ünsal, *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*, 13.

⁴⁸ Hüseyin Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (Haziran 2018), 67-105.

⁴⁹ Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", 67-105.

⁵⁰ Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", 67-105.

olması hasebiyle normaldir. Ancak bu, maddi anlamda dünyevi kazançlar nihai hedef haline gelirse, hafızlığın kutsiyetine zeval gelmiş olur. Yani hafızlık yapan bir birey de geleceğine dair planlar yapabilir, bunda hiçbir sakınca yoktur. Ancak hafızlık, basit hesapların bir parçası haline gelirse, o hafızlık kişinin omzunda bir vebal olmaktan öteye geçemeyecektir.

2.5. Hafızlığa Tâlip Olan Kişinin Bilmesi Gerekenler

Hafızlık uğruna, kişinin kapasitesine göre haftalar, aylar ve hatta yıllar süren bir fedakârlık yapması gerekir. Bundan dolayı hafız adayının bilmesi gereken kurallar vardır. Hafızlıkta büyük bir azim ve iştah ile Kur'an'a sınıksız sarılmak, onunla arkadaş olmak da gerekir.⁵¹ Hafız adayını öncelikle ezberleyeceği sözün Allah kelamı olduğunun bilincinde olmalıdır.⁵² Kur'an'ın yüce Allah'ın kelamı olduğunu düşünmesi ona daha çok ilgi duymasını sağlar. Bu da Kur'an'ı ezberlemede başarıya götürür.

Hafızlığa aday olan bir kişi "hafızlığın dünya ve ahiret kazanımlarını" idrak etmelidir. Kur'an-ı Kerim'i ezberleyip onu hayatına tatbik eden kişi hem dünyada hem de ahiret hayatında yüksek bir itibar ve şerefe kavuşacaktır. Kur'an'ı ezberleyen kişinin "hıfz" kabiliyeti gelişecek ve bu yetenek, kişinin birçok dersinde başarı elde etmesini sağlayacaktır. Şüphesiz ki hafızlar, İlahiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlarda ayrıcalıklı haklara ve konuma sahip olacaklardır.⁵³

Hafızlığın kişiye tanıdığı ahiret hayatında karşılaşacağı nimetler ise paha biçilemezdir. *"Efendimiz (s.a.s.)'in, Kur'an'ı öğrenen ve öğretenlerin ümmetin en şereflipleri olduğunu haber vermiş⁵⁴ ve kıyamet günü anne-babalarına güneşten daha parlak bir tacın giydirileceğini müjdelemiştir."*⁵⁵ Hafızlığa talip kişi hedefini en yüce mevki olan Allah'ın rızasına odaklanmalı, dünyevi kazanımlarını amaç haline getirmemelidir.⁵⁶

⁵¹ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 25.

⁵² Kılıç, "Muhâsibî'ye Göre Kur'an'ı Anlamada Allah Tasavvurunun Etkisi", 1-12.

⁵³ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

⁵⁴ el-Buhârî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 21. Ayrıca bk. Ebû Dâvud, "Salât", 349; Tirmizî, "Fezâilü'l-Kur'ân", 15; İbni Mâce, "Mukaddime", 16.

⁵⁵ Heysemî, "Mecmeu'z-Zevâid", 7/166; Taberânî, "el-Mu'cemü'l-Evsat", 1/100, No: 96.

⁵⁶ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

Bunun için hafız adayı şu üç özelliğe sahip olmalıdır: Birinci özellik “*tutku*”⁵⁷, yani kişide istek ve heves yüksek olmalıdır ki, bıkkınlık ve yorgunluk dönemlerinde o tutkuya sarılarak kendini motive edebilsin. İkinci özellik, “*hedeftir.*”⁵⁸ Kur’an’ı ezberlemek basite alınacak bir iş olmadığı için, kısa, orta ve uzun planlar yapılması gereklidir. Hafızlık, başından sonuna kadar kondisyon gerektiren bir süreçtir. Hedef belirlenerek yapılan hafızlık hem zaman açısından kazanç sağlar hem de plan doğrultusunda yapıldığından dolayı kişinin duygusal olarak yıpranmasını en aza indirir. Üçüncü özellik ise “*yetenektir.*”⁵⁹ Kişide ezber yapma kabiliyetinin olması önemlidir. Bu özellik, hafızlığa hazırlanan kişinin hazırlık döneminin son aşamasında tespit edilebilecek bir özelliğidir. Eğer kişi gerçek manada ezber yapamıyor veya çok aşırı derecede zorlanıyorsa o kişinin hafızlık yapması veya hafızlık yapmaya teşvik babından zorunlu tutulması, kişiye yapılacak maddi ve manevi zulümdür. Bu yetenek sadece ezber kabiliyeti ile de sınırlı değildir, aynı zamanda sabretmek, sebat etmek de bir yetenektir.

Hafız adayı hazırlık döneminde Kur’an’ı en doğru biçimde okuma becerisine sahip olmak için talim ve tecvid kurallarını öğrenmelidir. Gelişigüzel hafızlığa başlanmamalıdır. Bunun yanında hafızlığa başlayacak kişinin Kur’an’ın tüm sayfalarını kuralına uygun seri bir şekilde ve iki dakikanın altında okunmalıdır. Bu şekilde hafızlığa başlayan bir öğrenci, ezber yaparken zorlanmadan kolay bir şekilde yapacaktır.⁶⁰

Hafızlık eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalarda, hafızlık eğitiminin Kur’an’a olan yakınlık ve hâkimiyetin artması, Kur’an’ın doğru bir şekilde okunması, ezberlenmesi, anlaşılması ve sonunda hayata uygulanması için önemli olduğu vurgulanmaktadır. Bu bakımdan, hafızlık eğitimi almaya karar vermek, bir bireyin hayatında yeni bir yön belirlemesi ve Kur’an’a uygun bir yaşam tarzı seçmesi anlamına gelir. Hafızlık eğitimine başlarken veya süreç devam ederken, kişinin kendine belirlediği bir hedefi olmaması, hafızlık eğitimini neden aldığının farkında olmaması ve sonuç olarak

⁵⁷ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 26.

⁵⁸ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 27.

⁵⁹ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 27.

⁶⁰ Salihoğlu, *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*, 20-33.

hafızlık eğitimine nitelikli bir anlam yüklememesi, bu eğitimi anlamsız bir çaba olarak görmesine neden olabilir.⁶¹

2.6. Kur'an'ı Öğreten Kişide Bulunması Gereken Edepler

İmam Nevevî'nin Kur'an-ı Kerim'i öğreten ve öğrenen kişide ilk olarak "*ihlâs*" olması yani Allah'ın rızasını öncelemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁶² Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "*Şüphesiz ki, ameller niyetlere göre değerlendirilir. Herkes için niyet ettiği şeyin karşılığı vardır.*"⁶³ İhlas hakkında Fudayl b. İyâz şöyle demiştir: "İnsanlar için ameli terk etmek riyadır. İnsanlar için amel etmek ise şirktir. İhlâs, Allah'ın seni bu iki halden de kurtarmasıdır."⁶⁴

Kur'an'ı öğreten kişi dünyevî arzulardan yüz çevirmeli, menfaat, üstünlük ve övgü alma gibi Kur'an'ın vakarına yakışmayan davranışlarda bulunmamalı, öğretimi kirlletmemelidir.⁶⁵ Kur'an öğrettiği talebesinden az bir menfaat bile olsa hediye dahi kabul etmemelidir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْأُخْرَىٰ مِنْ نَصِيبٍ "*Kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun ahirette hiçbir nasibi olmaz.*"⁶⁶ Yine ilmi dünyalık için kullanan kişi hakkında Ebu Hureyre'den rivayet edildiğine göre Allah Rasulü şöyle buyurmuştur: "*Kim kendisiyle Allah'ın rızasının umulduğu bir ilmi sadece dünyalık bir menfaat elde etmek için öğrenirse, o kimse kıyamet günü cennetin kokusunu alamaz.*"⁶⁷

Kur'an-ı Kerim'i öğreten bir öğretici talebelerinin başka hocalara da gidip eğitim almalarından rahatsızlık veya kıskançlık gibi nefsanî duygulara kapılmamalıdır. İmam Nevevî bu hal üzere olan öğreticiyi "cahil öğreticilerin müptela olduğu bir musibet"⁶⁸

⁶¹ Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", 75.

⁶² Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'an*, çev. Muhammed Danışman (İstanbul: Semerkand, 2023), 5-15.

⁶³ el-Buhârî, "Bed'ü'l-Vahy", 1.

⁶⁴ en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbı hameleti'l-Kur'an*, nşr. Beşîr Muhammed Uyûn (Beyrut: Mektebetü'l-Müeyyed, 1991); Danışman, *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'an - İmam Nevevî*, 26.

⁶⁵ Danışman, *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'an - İmam Nevevî*, 25.

⁶⁶ eş-Şûrâ 42/20.

⁶⁷ Ebû Davud, "İlim", 12.

⁶⁸ en-Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbı hameleti'l-Kur'an*, 25-77.

olarak nitelemektedir. Çünkü bu durum, öğreticinin niyetinin bozuk olduğunu ve Allah'ın rızasından uzak olduğunu göstermektedir. Eğer ki Allah'ın rızasını kazanmak maksadı taşımış olsa idi, bu durum onu rahatsız etmezdi. Kur'an öğreticisi, talebesini ibadet maksadı ile okutmalı ve başkalarından da eğitim almaya giden talebesinin ilmini artırmak maksatlı gittiğinin idrakinde olmalıdır. İmam Şâfiî'nin (h. 204) şöyle dediği nakledilir: *“Keşke insanlar bu ilmi (yani kitaplarımı) öğrenip bana ondan hiçbir şey nispet etmeselerdi.”*⁶⁹

Kur'an öğreticisi öğrencisine iyilikte, nasihatte ve ikramda bulunmalıdır. Öğrencisine karşı yumuşak huylu olmalı, onları hoş karşılamalı ve yeri geldiği vakitlerde iyilikte bulunmalıdır. Nitekim Allah Rasulü de yeryüzünün çeşitli yerlerinden ilim öğrenmek için gelen insanlara iyi davranma hususunda ashaba nasihatte bulunarak bir ilke koymuştur.⁷⁰ Öğretici talebesine nasihatte bulunmalıdır. Allah Rasulü “Din; Allah için, kitabı için, Rasulü için, Müslümanların yöneticileri için nasihattir”⁷¹ buyurmuştur. Öğretici, talebesinin şevkini artırmalı, ona Kur'an öğrenmenin faziletlerini hatırlatmalı, onu iyi işlerle meşgul olması için teşvik etmeli, kötü huy ve davranışlardan, faydasız işlerden ise kaçınması için nasihatlerde bulunmalıdır. Öğretici, Peygamber (s.a.s.)'in şu hadisini kendisine ilke edinmelidir; *“Sizden biriniz kendisi için istediğini din kardeşi için istemedikçe (gerçek manada) iman etmiş olamaz.”*⁷²

2.7. Hafız Adayının Hocası ve Çevresiyle İlişkisinin Önemi

Öğrencinin hocası ile ilişkisi önemli olduğu kadar, çocuğun ailesiyle, arkadaşlarıyla ve okul-kurs ile olan ilişkisi de büyük önem arz etmektedir.⁷³ Malumdur ki eskiye nazaran gerek günümüz teknolojisi gerekse çevre insanları boş işlerle meşgul etmeye müsait durumda ve tehlikeli yollara ulaşmanın kolaylaştığı bir dönemde yaşamaktayız.

⁶⁹ Danışman, *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'ân - İmam Nevevî*, 50.

⁷⁰ Danışman, *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'ân - İmam Nevevî*, 52.

⁷¹ Müslim, “İmân”, 95. Ayrıca bk. Buhârî, “İmân”, 42; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 59; Tirmizî, “Birr”, 17; Nesâî, “Bey'at”, 31, 41.

⁷² Buhari, “İman”, 7, 9.

⁷³ Mahir Demirkol, *Akademik Hafızlıkta Aile Çocuk ve Hoca İlişkileri* (İstanbul: Kutupyıldızı Yayınları, 2020), 13.

Bu sebeple hafızlık yapmaya talip olan hiçbir gencimizi bu yoldan soğutacak eylem ve söylemlerde bulunmak doğru değildir. Ebu Musa (r.a.)’ın anlattığına göre: Peygamber efendimiz (s.a.s.) ashabından birini herhangi bir iş için gönderince şu tembihte bulunurdu; “*Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın, zorlaştırmayın.*”⁷⁴ İşte Peygamber efendimizin bu öğüdü hafızlık eğitiminde her zaman en çok dikkate almamız gereken bir öğüttür.

2.8. Hafızlıkta Ezberleme Yöntemi ve Başlama Yaşı

Hafızlık eğitiminde hazırlık aşamasını başarılı bir şekilde tamamlayan ve hafızlık yapma aşamasına geçen adayın ezberleme sürecinde kullanacağı yöntemi konusunda, hocanın fikirlerini alması son derece önemlidir. Nitekim Algur; Hafızlık eğitimi seminerleri çerçevesinde Türkiye'nin birçok il ve ilçesinde seminerler vermiş, hafızlık Kur'an Kurslarını ziyaret etmiş ve hafız adaylarıyla görüşmüş biri olarak, ezberleme sisteminde doğru yöntemin oldukça önemli olduğunu belirtmiştir. Ona göre; hafız adayı, sayfayı ezberleme aşamasında diğer öğrencilerin deneyimlerine terk edilmeden önce ezberleme yöntemini hocasından bizzat öğrenmelidir. Doğru bir yöntem, hafız adayının zihnini etkili bir şekilde kullanmasına yardımcı olabilir ve kendi yetenekleri doğrultusunda daha hızlı ezber yapmasını sağlayabilir.⁷⁵ Hafızlıkta ezber yöntemi genel olarak şu şekildedir:

Kur'an'ı ezberleme sürecinde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Öncelikle, ezberlenecek surenin uzunluğuna bağlı olarak farklı metotlar tercih edilebilir. Genel olarak iki ana ezberleme yöntemi bulunmaktadır: bütün olarak ezberleme ve parçadan bütüne ezberleme. Bütün olarak ezberleme; genellikle Bakara Suresi'nden başlayarak Kur'an'ı baştan sona ezberlemeyi içerir. Diğer bir yöntem ise parçadan bütüne ezberlemedir; bu yöntem, mekanik ezberleme ve tahlili ezberleme olmak üzere iki alt kategoriye ayrılır. Mekanik ezberleme, sayfanın yukarıdan aşağıya doğru bölüm

⁷⁴ Müslim, “Cihad”, 1732.

⁷⁵ Muhammet Fatih Adak - Hüseyin Algur, “Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon Ve Psiko-Sosyal Durumları”, *Edebali İslamiyat Dergisi* 5/1 (Mayıs 2021), 271-277.

bölüm ezberlenmesini içerirken, tahlili ezberleme daha derinlemesine bir öğrenme yaklaşımı benimser.⁷⁶

Ezberleme yöntemlerinin öğretmenler tarafından doğru şekilde bilinmesi ve öğrencilere uygun yönlendirme yapılması, başarılı bir hafızlık eğitimi için önemlidir. Ancak, yapılan araştırmalar öğretmenlerin çoğunun sadece kendi ezberleme yöntemlerini bildiğini ve diğer metotlar hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, öğretmenlerin çeşitli ezberleme yöntemleri konusunda bilgilendirilmesi ve farklı öğrenme tarzlarına uygun yaklaşımlar geliştirmesi önemlidir.⁷⁷

Hafızlık eğitimi üzerine yapılan araştırmalar, öğretim ortamı, ezberleme yöntemleri, programlar ve öğretmenlerle ilgili bazı gözlemlere dayanmaktadır. Bu araştırmalarda, öğrencilerin ezberleme aşamasına geçtikten sonra genellikle sayfayı yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru parçalar halinde ezberledikleri (tahlili veya mekanik ezberleme), belirli bir miktarda tekrar yapmanın önerildiği belirlenmiştir. Ayrıca, öğrencilere çevresel faktörlerden yola çıkarak bazı tavsiyelerde bulunulduğu ve her öğrencinin kendine özgü öğrenme koşullarına, çalışma alışkanlıklarına ve imkânlarına bağlı olarak toleranslı davranılmasının önemli olduğu vurgulanmıştır.⁷⁸

Uygulama alanında kurumlar arasında çok az farklılık olmasına rağmen, ortak uygulamalar şu unsurları içermektedir: Sayfalar genellikle cüzün sonundan başlayarak ezberlenir. Öğreticinin yönlendirmesi doğrultusunda, sayfayı yukarıdan aşağıya veya aşağıdan yukarıya doğru ilerleyerek aşamalı bir şekilde ezberleme yöntemi önerilir. Hoca, öğrencinin hafızlık sürecini ham + has şeklinde devam ettirir. Günlük ders, hocaya bir defada bütün halinde sunulmalıdır. Öğrenci, ezber yapılacak bölümü önce hocadan dinler ve ezber yapma ile hocaya ders sunma sürecinde hızlı okuma (hadr) önemlidir. Bu okuyuş, tecvit kurallarına uygun olarak en hızlı şekilde Kur'an-ı Kerim'i okuma yöntemiyle gerçekleştirilir.⁷⁹

⁷⁶ Bayraktar, “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları”, 121.

⁷⁷ Bayraktar, “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları”, 122.

⁷⁸ Süleyman Kablan, “Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 748.

⁷⁹ Kablan, “Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, 748.

Hafızlık eğitimi sürecinde, sayfanın ezberlenmeden önce ham/çiğ halinin dinlenmesi ve telaffuzunun korunması önemlidir. Tilavet eğitimi, öncelikle kulağın eğitilmesiyle gerçekleştirilir ve öğrencinin ezberlemeye başlamadan önce sayfayı birkaç kez dinlemesi önerilir. Bu, öğrencinin ritmi fark etmesini ve kendi okuyuşunu geliştirmesini sağlar. Ritmik zekâyâ sahip bireyler için bu yöntem daha etkilidir. Ezberleme sürecinde, sayfanın başından veya sonundan başlamak ezberin kalitesini etkilemez, ancak sayfanın ikiye bölünerek ezberlenmesi önerilir. Hafızlık hazırlık aşamasında, sayfa üçe bölünerek beşer satırlar halinde ezberlenmelidir. Hafızlık aşamasında, bir sayfanın otuz dakikadan daha uzun bir sürede ezberlenen adaylar için sayfanın ikiye bölünmesi önerilir. Bu, ezberlemenin daha etkili ve verimli olmasını sağlar.⁸⁰

Kur'an ezberlemeye genellikle çocukluk çağında başlanması, tarihsel kayıtlarda belgelenmiştir. Sıbyan mekteplerinde hafızlık uygulamaları olduğu bilinmekle birlikte, genelde çocuklar sıbyan mektebini bitirdikten sonra 9-10 yaşlarında hafızlığa başlatılırdı. Ancak, günümüzde bu yaşlar biraz daha ileriye kaymıştır; 1998'e kadar hafızlığa 12-13 yaşlarında başlanırken, şu anda bu yaş 14-15'e kadar yükselmiştir. Bu değişiklikler göz önüne alındığında, öğrencilerin özellikle ergenlik dönemi ve bu döneme özgü sorunlar hakkında yeterli bilgi sahibi olmaları önemlidir. Bazı öğrencilerin, kendilerini yeterince anlaşılmamış hissederek kurstan ayrıldıkları gözlemlenmektedir. Bu durum, öğrencilerin hafızlık eğitimine daha duyarlı ve uygun yaklaşımlar geliştirmelerini gerektirir.⁸¹

2.9. Geleneksel Hafızlık Eğitim Metodu

Geleneksel hafızlık eğitim metotları, genellikle uzun geçmişi olan bir geleneğe dayanır ve Kur'an'ı öğrenme sürecinde temel bir rol oynar. Bu metotlar, öğrencilerin Kur'an'ı ezberlemelerini sağlar. Geleneksel hafızlık eğitim metotları arasında sıkça görülenler arasında öğrencinin bir hoca veya öğretmen tarafından bire bir eğitim alması,

⁸⁰ Kablan, "Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri", 750.

⁸¹ Hüseyin Algur, "Nitelikli Bir Hafızlık Eğitimi İçin Öneriler", *Talim Dergisi* 2/2 (Haziran 2018), 243-288.

Kur'an'ın tekrar edilerek ezberlenmesi, tecvid kurallarının öğretilmesi ve sürekli tekrar ve pratik yapılması yer alır. Bu metotlar, öğrencilerin sabır, disiplin ve özveriyle Kur'an'ı ezberleme sürecindeki temel aşamalarını oluşturur. Geleneksel hafızlık eğitim metotları, genellikle öğrencinin hocası ve ders arkadaşlarıyla bire bir etkileşim içinde olduğu, ezberleme sürecini kolaylaştıran bir ortam sağlar. Bu metotlar, hafızlık geleneğinin devamını sağlamak ve Kur'an'ın doğru bir şekilde ezberlenmesini sağlamak amacıyla geniş bir şekilde kullanılmaya devam etmektedir.⁸²

Geleneksel yöntem, hafızlık eğitimi veren hocalar, öğrenciler ve Kur'an-ı Kerim'in ezberlenmesi üzerine odaklanan bir yapıyı içerir. Bu yöntem, bir hafızlık Kur'an Kursunda genellikle hoca merkezli olarak uygulanır. Öğrenciler, hafızlık sürecini tamamlayana kadar kurs ve hoca nezaretinde devam etmek zorundadır. Kur'an ezberi, harflerin düzeltilmesi, tecvid kuralları, doğru okuma ve ezber aşamalarının tamamlanmasının ardından başlar.⁸³

Ömer Özbek, araştırmasında geleneksel yöntemi şu şekilde özetlemektedir: Ülkemizde hafızlık eğitimi çoğunlukla geleneksel yöntemlerle yürütülmektedir. Bu yöntemde, öğrenciler her cüzün son sayfalarından başlayarak, her gün bir sayfa ezber yapar. Süreç, cüzlerin sonundan başına doğru ilerler ve her 30 günde bir devre tamamlanır. İlk ay boyunca öğrenciler, sırayla 20., 40., 60. gibi sayfaları ezberleyerek toplamda 30 sayfayı bitirir. İkinci ayda, bir sayfa daha eklenerek süreç devam eder. Öğrencinin yeteneğine bağlı olarak bu günlük ezber miktarı artırılabilir.⁸⁴ Bu şekilde bir sistemle hafızlık yapan bir öğrenci ortalama iki yılda hafızlığını tamamlayabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Hafızlık Eğitim Programı'nda, bu yöntem "geleneksel yöntem"⁸⁵ olarak tanımlanmış ve uygulanmasında dikkat edilmesi gereken ilkelere yer verilmiştir. Bu ilkeleri şu şekilde sıralayabiliriz: “Ezberleme yöntemi olarak ezberler, cüzlerin sonundan başlayarak yapılmalıdır.” “Ezberlenen sayfalar, düzenli aralıklarla tekrar edilmelidir.” Bu nedenle dersler, cüzlerin baştan sona ezberlenmesi yerine, sırayla aynı sayfaların ezberlenmesi şeklinde

⁸² İrem Doğan - Cemil Osmanoğlu, “Türkiye’de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (Eylül 2023), 149-174.

⁸³ Kablan, “Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, 746.

⁸⁴ Ömer Özbek, "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", *bilimname* XXIX 2 (Kasım 2015), 183-209.

⁸⁵ *Hafızlık Eğitim Programı*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 14-17.

planlanmalıdır. “Ezber tekniği olarak, sayfalar genellikle aşağıdan yukarıya doğru ezberlenir, ancak öğrenci ve öğretmenin tercihinine göre bu yönde esneklik sağlanabilir.” Ezberin Dengesi, öğrencinin hem yeni ezberlediği sayfaları "ham" hem de daha önce ezberlediği sayfaları "has" birlikte tekrarlanması sağlanmalıdır. Sadece yeni sayfalara ağırlık vermek, eski ezberlerin unutulmasına yol açabilir. Ezberlerin düzenli olarak, idealde 35 gün içinde tekrar edilmesi gerekir. Daha uzun zaman aralığında yapılan tekrarlar ezberlerin zayıflamasına sebep olabilir. Öğrenci ezberleyeceği bölümleri önce hocasından ya da bir dinleme cihazından dinlemelidir. Zor kelimeler ve benzer ifadeler “müşabih”⁸⁶ öğrenciye açıklanmalıdır. Ezber yapılan bölümler arasında bağlantılar kurularak sayfa geçişleri kolaylaştırılmalıdır. İkili ya da dörtlü öğrenci grupları oluşturularak, öğrencilerin birbirlerini dinlemeleri teşvik edilmelidir. Ezberler, akşamdan hazırlanmalı ve yatmadan önce tekrar edilmelidir.⁸⁷

Geleneksel hafızlık eğitimi için genellikle iki yıllık bir süre öngörülse de iyi bir ezber çalışma programının düzenlenmesi durumunda bu sürenin kısaltılması mümkün görünmektedir. Cebeci'nin Diyanet İlmi Dergisinde yazmış olduğu bir yazıda çok kıymetli bilgiler yer almaktadır. Bunlar; “hafızlık eğitiminde en önemli unsurlardan biri, izlenen yöntemdir. Bu süreç yalnızca ezberlemeye odaklanmamalı; çocuğun gelişim ilkeleri, psikolojik durumu ve ruhsal dengesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Yanlış bir yöntem, çocuğun kişiliğinde derin etkiler bırakabilir. Verimli bir sistem ve programın takip edilmesi önemlidir. Türkiye'de genelde sayfa veya ayet bazlı ezber yöntemleri kullanılsa da sahabenin manayla beraber ezber yaptığı bilinmektedir.”⁸⁸ Aslında sahabe tarzı bir hafızlık uygulamasının da ayrıca ele alınması gereken müstakil bir konu olduğu kanaatindeyiz.

Cebeci araştırmasında; Hatice Şahin isimli bir Kur'an Kursu öğreticisinin “hafızlık süresinin iki yıldan iki aya kadar indirilebileceği, doğru program ve disiplinle mümkün görülmektedir, diye bir iddia ortaya koymuş olsa da biz hafızlık eğitiminin iki aya düşürülmesinin pek mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Ancak bizim de Kastamonu İli Seydiler İlçesindeki yapmış olduğumuz araştırmada bir proje hafızlık ortaokulunda

⁸⁶ Yusuf Şevki Yavuz, "Müşâbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/204-207. Not: “Teşâbih masdarından türeyen “müşâbih” kelimesi “benzeşen, ayırt edilmesi zor olacak şekilde birbirine benzeyen” demektir.”

⁸⁷ *Hafızlık Eğitim Programı*, 4-17.

⁸⁸ Suat Cebeci, "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi", *Diyanet İlmi Dergi Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 9/2 (Kasım 2010), 7-22.

sistemli bir program dahilinde öğrencilerin 9 ile 12 aylık süreler arasında hafız olduklarını gözlemledik. Bu uygulamanın sadece proje hafızlık ortaokulunda değil tüm hafızlık kurumlarında uygulanması gerektiği kanaatindeyiz.

2.10. Modern Hafızlık Eğitim Metodu

Son zamanlarda, geleneksel hafızlık eğitim metotlarına alternatif olarak çeşitli modern hafızlık eğitim yaklaşımları geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar, teknolojik gelişmelerden ve pedagojik araştırmalardan faydalanarak hafızlık eğitimini daha etkili ve verimli hale getirmeyi amaçlar. Modern hafızlık eğitim yaklaşımları, öğrencilere Kur'an'ı ezberleme sürecinde yeni yöntemler ve araçlar sunar. Bu yaklaşımlar genellikle öğrenci merkezlidir ve bireysel öğrenme ihtiyaçlarını dikkate alır.⁸⁹

Son zamanlarda, hafızlık eğitiminin modern yöntemlerle uygulanması için farklı projeler geliştirilmiştir. Bu projeler, ilahiyat eğitimiyle birlikte ortaokullar ve açık liseler gibi çeşitli okul ortamlarında örgün eğitimle bir arada yürütülmektedir. Bu kapsamda, okul ortamlarının fiziksel koşullarından faydalanarak ses laboratuvarları, akıllı tahtalar, modern derslikler, projeksiyon cihazları, bilgisayarlar ve internet programları gibi imkanlardan faydalanılması öngörülmüştür. Ancak, bu önerilen imkanların beklenen düzeyde kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Bu durumda, eğitimi yöneten birçok hocanın teknoloji kullanımı alışkanlığı edinmediği tespit edilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Hafızlık Eğitim Programı, öğrenci odaklı bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Bu programda, öğrencinin yeteneklerine bağlı olarak hafızlık sürecini mümkün olan en kısa sürede tamamlayabilmesi ve kendine özgü çalışma disiplini geliştirmesi ön planda tutulmaktadır.⁹⁰

Modern hafızlık eğitim yaklaşımları arasında en yaygın olanlardan biri, dijital teknolojilerin kullanımını içerir. Akıllı telefonlar, tabletler ve bilgisayarlar gibi cihazlar, öğrencilere Kur'an'ı ezberlemek için interaktif uygulamalar ve çevrimiçi

⁸⁹ Doğan, Osmanoğlu, “Türkiye’de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme”, 149-174.

⁹⁰ Kablan, “Kur’an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, 749.

kaynaklar sunar. Bu uygulamalar, öğrencilere Kur'an'ı dinleme, tekrar etme ve not alma gibi farklı öğrenme yöntemleriyle destekler.

Teknolojinin hafızlıkta ezber sürecine katkısı giderek artmaktadır. Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, tabletler ve diğer dijital araçlar, öğrencilere ezberleme sürecinde çeşitli avantajlar sunar. Örneğin, mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar, öğrencilere Kur'an ayetlerini dinleme, tekrar etme gibi etkileşimli öğrenme deneyimleri sunar. Bu uygulamalar, öğrencilerin istedikleri zaman ve istedikleri yerde çalışmalarına olanak tanır ve öğrenme sürecini daha esnek hale getirir.

Teknoloji tabanlı en güncel eğitim materyalleri şunlardan oluşmaktadır:

Akıllı Tahta ve Uygulamaları: Eğitim teknolojileri arasında en gelişmiş araçlardan biri olan akıllı tahtalar, neredeyse bütün dersliklerde bulunmaktadır. Bu tahtalar, büyük ve güçlü bir ekranla donatılmış olup dokunmatik olarak kullanılabilir.⁹¹ Çeşitli programlarla desteklenen akıllı tahtalar, Kur'an öğretimi için özel uygulamalar da içermektedir. Akıllı tahtaların hafızlık eğitim sürecinde kullanılmasının hem olumlu hem de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Olumlu etkileri arasında, hoca kaynaklı okuma hatalarının önlenmesi, işitsel ve görsel açıdan ilgi uyandırıcı olması, sahasında yetkin kişilerden ders içeriğinin öğretilmesi ve öğrencilere kendi kendine öğrenme imkânı tanınması yer alır. Olumsuz etkileri arasında ise, öğretmenin samimi tutumunun azalması, öğretmenin pasifleşmesi ve ders içeriğine her zaman erişilebilmesinin öğrencide ilgi kaybına neden olabileceği bulunmaktadır.⁹²

Bilgisayar Programları: Bilgisayarlar, hayatın birçok alanında olduğu gibi öğretim materyalleri arasında da vazgeçilmez bir yere sahiptir. Kur'an öğretiminde bilgisayarlar, öğretmenler tarafından video izletme, Kur'an dinletme, sunum hazırlama gibi amaçlarla kullanılabilir. Özellikle akıllı tahtaların olmadığı ortamlarda bilgisayarlar etkin bir şekilde kullanılabilir. Bilgisayar aracılığıyla hazırlanan uygulamalar, öğrencilerin Kur'an öğrenmeye olan ilgisini ve dikkatini artırabilir.

⁹¹ Mustafa Arslan - Ergin Âdem, “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Görsel ve İşitsel Araçların Etkin Kullanımı”, *Dil Dergisi* 147 (Mart 2010), 65.

⁹² Kablan, “Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, 754.

Örneğin, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından geliştirilen IOS ve Windows işletim sistemleri için Kur'an uygulaması bu alandaki başarılı programlardan bir tanesidir.⁹³

Akıllı Telefon Programları: Akıllı telefonlar, yüksek işlem gücü ve hızlı erişim yetenekleriyle donatılmış taşınabilir telefonlardır. Kur'an öğretimi açısından incelendiğinde, akıllı telefon uygulamalarının öğrencilerin dikkatini çektiği ve bazı sorunlara çözüm getirdiği görülmektedir. Örneğin, yazılı veya sesli formatta Kur'an'a her zaman erişim imkânı sağlar. Her ayetin anlamına anında erişim sağlar. Mahreç alıştırması yapılabilmesi ve öğrencinin kendi okuyuşunu ses kaydı yaparak öğretmenine uzaktan dinletebilmesi gibi önemli özelliklere sahiptir. Ancak hafızlık Kur'an Kurslarında pedagojik nedenlerden dolayı akıllı telefon kullanımı sınırlı olabilir.⁹⁴

Özetle teknolojinin hafızlıkta ezber sürecine katkısı, öğrencilere öğrenme sürecini daha etkili ve keyifli hale getirme potansiyeli sunmakta. Ancak, bu teknolojilerin etkili bir şekilde kullanılabilmesi için dikkatli bir şekilde tasarlanmaları ve öğrencilere uygun rehberlik sağlanması önemlidir.

2.11. Türkiye'deki Resmi Eğitim Kurumlarında Hafızlık Uygulamaları

Türkiye'de hafızlık uygulamaları, ülkenin geniş bir İslam geleneğine sahip olmasından dolayı önemli bir yer tutar. Türkiye'de hafızlık eğitimi genellikle Kur'an Kurslarında, Proje İmam Hatipler de camilerde veya özel Kur'an Kurslarında verilir. Bu kurslar, genellikle resmi eğitim kurumlarına bağlı olarak veya bağımsız olarak faaliyet gösterir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin hafızlık konusundaki farklı yaklaşımı, Osmanlı döneminden kaynaklandığı görünmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, bugünkü Türkiye ile Osmanlı arasında hafızlık eğitimi açısından belirgin farklar bulunmaktadır. Bu dönüşüm ve değişimin tam olarak ne zaman ve nerede olduğu net olarak belirlenemese

⁹³ Bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), Mushaf Programı Portalı (Erişim 10 Haziran 2024); Kablan, "Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri", 755.

⁹⁴ Kablan, "Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri", 739-765.

de diğer alanlarda olduğu gibi hafızlık alanında da değişimlerin uzun bir süreçte ve yavaş yavaş gerçekleştiği izlenimi uyandırmaktadır.⁹⁵

Tarihsel süreç boyunca, “*Dâru’l-Erkam*’dan” başlayarak “*suffa*”, “*küttap*”, “*mektep*”, “*dâru’l-kurrâ*” ve “*dâru’l-huffaz*” gibi çeşitli eğitim kurumlarında Kur'an ve hafızlık eğitimi verilmiştir. Günümüzde ise bu eğitimler, resmi olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an Kurslarında, resmi olmayan Kur'an Kurslarında, Proje İmam Hatip Okullarında ve bireysel çabalara dayalı olarak devam etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı verilerine göre, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Hafızlık Eğitim Programı'nı uygulayan 1076 resmi Kur'an Kursunda, 18.235'i kız ve 16.138'i erkek olmak üzere toplam 34.373 öğrenci hafızlık eğitimi almıştır. Ayrıca, hafızlık temel eğitim programını uygulayan 609 Kur'an Kursunda da 13.329'u erkek ve 9.336'sı kız öğrenci olmak üzere toplam 22.665 öğrenci eğitim görmüştür.⁹⁶

Ülkemizde hafızlık eğitimi, geçmişten günümüze genellikle lise çağındaki gençlere yönelik yatılı Kur'an Kurslarında uzun bir süre boyunca yürütülmüştür. Ancak son zamanlarda, özellikle "proje hafızlık İmam-Hatip ortaokulları" adı verilen okulların sayısında ciddi bir artış yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra, üniversite öğrenimi sırasında, özellikle İlahiyat Fakültelerinde, hafızlık eğitimine başlayan öğrenci sayısında da artış görülmektedir. Türkiye'deki bu kurumlarda uygulanan hafızlık eğitimi genellikle "geleneksel yöntem" adı verilen bir sistemle gerçekleştirilir. Cumhuriyet döneminden bu yana devam eden bu uygulamada, genel olarak Osmanlı döneminde kullanılan geleneksel ezberleme yöntemi temel alınmıştır.⁹⁷

Türkiye'de hafızlık eğitimi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olan Kur'an Kursları aracılığıyla belirli bir program dâhilinde sağlanmaktadır. Bu kurslar, Anayasa'nın 24. maddesine dayanan isteğe bağlı din eğitimi taleplerine cevap vermek üzere resmi yaygın din eğitimi kurumları olarak kabul edilir. Kur'an Kurslarında, Kur'an ve temel dini bilgilerin yanı sıra isteyenlere, öğretim kadrosu ve fiziki imkânları müsait olan kurslarda hafızlık eğitimi de verilmektedir. Hafızlık eğitimini başarıyla tamamlayan veya kendi başlarına özel bir hocanın rehberliğinde hafızlık yapmış olanlar, her yıl

⁹⁵ Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, 81-107.

⁹⁶ Algur, “Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye’de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)”, 67-105.

⁹⁷ Kablan, “Kur’an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri”, 739-765.

düzenlenen hafızlık tespit sınavında başarılı bulunmaları halinde hafızlık belgesi almaya hak kazanırlar. Diyanet İşleri Başkanlığı, hafızlık eğitimi, Kur'an Kurslarında yürütülen eğitim öğretim faaliyetlerinin bir parçası olarak düzenlemiştir. Genelde, Kur'an Kurslarının öğretim süresi bir yıl olarak belirlenmişken, hafızlık eğitimi verilen durumlarda bu süre üç yıla çıkarılmaktadır. Hafızlık eğitime ilişkin düzenlemeler, ayrı bir yönetmelikle belirlenmiş olup, Kur'an Kursları ve Öğrenci Yurtları ile ilgili yönetmelik içinde maddeler halinde yer almaktadır.⁹⁸

Eğitim sistemindeki değişimlere paralel olarak, genellikle din eğitimi ve özelde Kur'an ve hafızlık eğitimi uygulamaları her dönemde farklılık göstermiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sadece özel izinle verilen Kur'an ve hafızlık eğitimi, çok partili sisteme geçildikten sonra daha geniş bir şekilde yaygınlaşmış ve devam etmiştir. Sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim dönemiyle birlikte, Kur'an Kurslarında hafızlık eğitimi alan öğrenci sayısında belirgin düşüşler yaşanmış olsa da zamanla yapılan eğitim sistemi düzenlemeleriyle hafızlık eğitime olan talep yeniden artmıştır.⁹⁹

Son yıllarda, hafızlık okullarının sayısında artış gözlemlenmiş ve hafızlık eğitimi daha geniş bir kitleye ulaşmıştır. Hafızlık okullarının yaygınlaşması, geleneksel cami veya medreselerin yanı sıra özel hafızlık kurumlarının ve eğitim merkezlerinin de faaliyete geçmesine yol açmıştır. Bu okullar, hafızlık eğitime daha sistematik ve yapılandırılmış bir yaklaşım getirerek öğrencilere daha etkili bir öğrenme deneyimi sunar.¹⁰⁰

Günümüzde, her alanda olduğu gibi Kur'an eğitiminde de kolay ulaşılabilir ve bireyselleştirilmiş öğretim araçlarına olan ihtiyaç artmıştır. Kur'an-ı Kerim'in öğretim faaliyetlerinde öğrencilerin daha fazla teşvik edilmesi ve öğrenim kalitesinin artırılması amacıyla yapılan her faaliyet ve yenilik önemlidir. Bu nedenle, Kur'an öğretimine yönelik teknolojik imkanların kullanımının ve icadının, öğrencilerin görsel ve işitsel duyularını harekete geçirerek öğretimin daha etkin olacağı düşünülmektedir. Teknolojinin sahip olduğu özellikler, öğrenciye ve öğretmene bazı kolaylıklar sağlamaktadır. Ayrıca, öğretim faaliyetlerini çeşitlendirerek ve kolaylaştırarak

⁹⁸ Cebeci, "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi", 7-22.

⁹⁹ Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", 69.

¹⁰⁰ Şeyma Şengül, - Eyüp Şimşek, "Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasına İlişkin Sorunlar". *Diyanet İlmî Dergi* 60/3 (Eylül 2024), 1117-1144.

öğrenmeyi zevkli hale getirmektedir. Gözlemlere göre, teknolojik imkanlarla desteklenen eğitim ortamları, geleneksel sınıf ortamından daha fazla ilgi uyandırmaktadır. Öğrenciler, daha aktif bir rol üstlenmekte ve bireyselleştirilmiş öğretim materyallerinden faydalanmaktadırlar. Teknoloji destekli İmam Hatip Okulları, bu uygulamaları içeren Kur'an öğretme-öğrenme etkinlikleri sayesinde, öğrenciler öğrendikleri çeşitli konuları pekiştirebilir ve eğitim hızlarında ilerleme kaydedebilirler.¹⁰¹ Aynı zamanda diğer Kur'an Kurslarının da bu yenilikleri öğrencilerine sağlamalı ve teknolojinin faydalı tarafından bolca istifade etmelidirler.

2.12. Hafızlıkta Başarıyı Etkileyen Faktörler

Hafızlıkta başarıyı etkileyen birçok faktör bulunmaktadır ve bu faktörlerin başında öğrencinin motivasyonu gelir. Motivasyon, öğrencinin hafızlık sürecine ne kadar bağlı olduğunu ve ne kadar çaba gösterdiğini belirleyen önemli bir etkidir. Motive olmuş bir öğrenci, hafızlık sürecinde daha istekli ve odaklı olacak ve bu da başarıyı artıracaktır. Bunun yanı sıra, öğrencinin yetenekleri, öğrenme tarzı ve öğrenme ortamı da başarıyı etkileyen diğer faktörlerdir. Bazı öğrenciler belirli bir yöntemle sureyi ezberlemekte daha başarılı olabilirken, diğerleri farklı bir yöntemle daha iyi sonuçlar elde edebilir. Ayrıca, öğrencinin hafızlık için uygun bir ortama sahip olması da önemlidir. Dikkat dağınık unsurların az olduğu, sessiz ve rahat bir ortam, öğrencinin hafızlık sürecinde daha iyi performans göstermesine yardımcı olabilir.¹⁰²

Hafızlıkta motivasyon için uygun zamanın belirlenmesi önemlidir. Seher vakti gibi bazı zamanlar, ezber için daha uygun kabul edilir ve bu tecrübe ile sabittir. Ayrıca, uygun fiziksel ve ortamsal koşulların sağlanması da ezberlemenin verimliliğini artırır. Sessizlik, rutubetsiz olmayan ortam, uygun ışık, ezberleme sürecini kolaylaştırır ve dikkati dağıtacak unsurların bulunmadığı bir ortam tercih edilmelidir. Motivasyon da ezber yapmayı kolaylaştıran bir faktördür. İnsanın kendini işe tamamen vermesi başarıya giden yolda önemlidir. Ezber yapmaya istekle başlamak ve bu isteği devam

¹⁰¹ Kablan, "Kur'an-ı Kerim Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri", 753.

¹⁰² Cemil Osmanoğlu - Ferda Aslan, "Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/7 (Şubat 2019), 175-232.

ettirmek gereklidir. Ancak, sabır da ezberleme sürecinde önemlidir. Başlangıçta öğrenciler zorluklarla karşılaşabilir ve sabır, bu zorlukları aşmalarına yardımcı olur. Öğreticilerin hafızlık eğitiminde öğrencilere sabır konusunda rehberlik etmeleri önemlidir.¹⁰³ Çünkü hafızlıkta sabır, zekâdan daha önemli bir faktördür.

Günümüzde Kur'an Kurslarının fiziksel olarak mekânların iyileştirilmesi, eğitim programlarının ve kullanılan yöntemlerin geliştirilmesi, hafızlık eğitiminin temel paradigması ile öğrencilerin gelişim özelliklerinin dikkate alınması, hafızlığın daha işlevsel bir şekilde kullanılması gerektiğini düşünüyoruz.¹⁰⁴

Başarıyı etkileyen diğer bir faktör ise öğrencinin hafızlık sürecinde olumlu ve destekler mahiyette aldığı geri bildirimlerdir. Öğrencinin, hocalarından, ailesinden veya çevresinden aldığı olumlu geri bildirimler, özgüvenini artırır ve motivasyonunu güçlendirir. Bu da öğrencinin hafızlık sürecinde daha başarılı olmasını sağlar. Aynı zamanda öğrencinin ezberini veremediği veya zorlandığı anlarda onlara moral motivasyon sağlamak çok önemli bir durumdur.¹⁰⁵

Hafızlık eğitiminde ödüllendirme ve teşvik politikaları, öğrencilerin motivasyonunu artırmak ve hafızlık sürecine daha verimli bir şekilde katılımlarını teşvik etmek amacıyla kullanılır. Ödüllendirme ve teşvik politikaları, öğrencilere hedefler belirlemeleri ve bu hedeflere ulaştıklarında ödüllendirilmeleri için bir motivasyon sağlar. Örneğin, öğrencilerin Kur'an'dan belirli bir yeri ezberlediklerinde veya hedefledikleri bir başarıya ulaştıklarında ödüllendirilmeleri, hafızlık sürecine katılımlarını artırabilir.¹⁰⁶ Bu politikaların etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ödüllerin, öğrencilerin ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına uygun olması önemlidir. Ayrıca, ödüllerin dengeli bir şekilde verilmesi ve öğrenciler arasında adil bir şekilde dağıtılması da önemlidir. Bu sayede, öğrencilerin motivasyonu artar ve hafızlık sürecine daha olumlu bir şekilde katılımları teşvik edilmiş olunur.¹⁰⁷

¹⁰³ Bayraktar, "Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur'an Kursları", 125.

¹⁰⁴ Algur, "Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye'de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)", 70.

¹⁰⁵ Zeynep Bakaç - Mustafa Ulu, "Hafızlık Eğitiminin Bireyin Duygu Durumuna Etkisi", *Erciyes Akademi Dergisi* 37/4 (Aralık 2023), 1703-1724.

¹⁰⁶ Algur, "Nitelikli Bir Hafızlık Eğitimi İçin Öneriler", 243-288.

¹⁰⁷ Algur, "Nitelikli Bir Hafızlık Eğitimi İçin Öneriler", 243-288.

2.13. Hafızlık Eğitiminin Aşamaları

Hafızlık, genel mahiyeti ile uzun soluklu bir serüvendir. “*Hafız olmak*” ve “*Hafız kalmak*” diye iki tabir kullanılır hafızlar arasında. Bu tabir, hafızların artık ezberledikleri bu Kur’an’ın lafzının bekçiliğini bir ömür devam ettirmeleri gerektiğini hatırlatır. Hafızlık eğitimi üç aşamadan müteşekkildir. Bunların ilki “*hazırlık dönemi*”, ikincisi “*ezber dönemi*” ve üçüncüsü “*muhafaza dönemi*dir”. Bu aşamaları şimdi sırayla açıklamaya çalışacağız.

2.13.1. Hafızlık Öncesi Hazırlık Dönemi

Hafızlık öncesi hazırlık dönemi, bireylerin Kur’an-ı Kerim’i ezberlemeye başlamadan önce gereken zihinsel, ruhsal ve pratik altyapıyı oluşturdukları kritik bir süreçtir. Bu dönem, hafızlık eğitime giriş için bir köprü görevi görerek hafızlığa dair alt yapı ve yetkinlik kazanmaları sağlanır.¹⁰⁸

Hazırlık sürecinde öncelikli olarak öğrencinin Kur’an-ı Kerim’i doğru ve akıcı bir şekilde okuyabilmeleri sağlanır. Bu doğrultuda, harflerin doğru telaffuzu, “*tecvid*” kurallarına uygunluk ve düzgün “*tilavet*” yetkinlikleri kazandırılır. Ezberleme sürecinin gerektirdiği yoğun zihinsel faaliyetler için öğrencilere hafıza geliştirme yöntemleri öğretilir ve dikkat artırıcı teknikler uygulanır. Ayrıca, bireylerin düzenli bir çalışma alışkanlığı edinmeleri ve öğrenme disiplini geliştirmeleri, sürecin temel yapı taşları arasında yer alır.¹⁰⁹

Hazırlık dönemin bir diğer önemli boyutu ise bireylerin manevi hazırlıklarının güçlendirilmesidir. Hafızlık sürecinin yalnızca bir ezberleme faaliyeti değil, aynı zamanda derin bir manevi yolculuk olduğu bilinci bireylere aşılanır. Bu çerçevede, öğrencilerin sürece olan inanç ve bağlılıkları artırılır, karşılaşılabilecekleri zorluklar için moral ve psikolojik destek sağlanır.

¹⁰⁸ Suat Cebeci, “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/11 (Haziran 2006), 28-51.

¹⁰⁹ Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*, 185.

Hafızlık öncesi hazırlık dönemi, bireylerin hem zihinsel hem de manevi açıdan bu zorlu sürece hazır hale gelmelerini sağlayan, sistematik ve titizlikle yürütülmesi gereken bir süreçtir. Bu dönemin başarılı bir şekilde yönetilmesi, hafızlık sürecinin verimliliğini artırarak bireylerin hedeflerine ulaşmalarında belirleyici bir rol oynar.¹¹⁰

Hazırlık döneminde, Kur'an-ı Kerim'i usulüne uygun şekilde okumayı öğrenmek önemlidir. Bununla birlikte seri bir şekilde okuyuşu hızlandırmakta hafızlık yapmak için mühim bir meseledir. Hafızlık yapacak kişi Kur'an'ın genel olarak her sayfasını iki dakikanın altında okumalıdır. Bunun nedeni ise ezber yaparken daha rahat yapmasını sağlamaktır. Kur'an'ı ne kadar seri okursa o kadar rahat bir hafızlık süreci olacaktır.

Her insan için zaman en kıymetli hazinedir. Bu sebeple bir hafız adayı için de zaman unsuru çok iyi yönetilmelidir. Hafızlığa hazırlanan bir kişinin hazırlık süreci mümkün olduğu kadar dokuz ayı geçmemeye gayret gösterilmeli, maksimum 12 ay olmalıdır. Bu süreç içerisinde halen hazır olamıyorsa başka alanlara teşvik edilmeli ve böylece hem zaman açısından hem de psikolojik açıdan öğrenci yıpratılmamalıdır. Çünkü her insan aynı kabiliyete sahip olamaz. Özellikle ergenlik çağına girmiş öğrenciler için bu konu geniş kapsamlı ele alınmalıdır.

Zorlanmadan hafızlık yapabilmek için sağlam bir hazırlık yapılması gerekmektedir. Mesela, yabancı dille eğitimin olduğu bölümlerden birini okumak isteyen bir üniversite öğrencisinin, bir sene alanıyla ilgili dili öğrenmesi gerektiği gibi, hafızlık yapmak isteyen bir kişinin de Kur'an-ı Kerim'in dili olan Arapçanın alfabesini öğrenmesi ve bu harflerin nasıl telaffuz edileceğini bilip uygulaması gerekmektedir.

Hafızlık öncesi hazırlık döneminin en önemli unsuru hiç kuşkusuz öğrenciyi hazırlayacak olan öğreticidir. Eğer öğretici yeterli birikim ve donanıma sahip değilse öğrenci açısından bu durum risk taşımaktadır. Çünkü temelde alınan eğitim kalıcıdır ve erken dönemde yanlış alınan bilgi veya uygulamalar düzeltilmezse, bu durum kalıcılığını kuvvetlendirecek ve doğru olarak bilinen yanlışın telafisi zorlaşacaktır.

¹¹⁰ Fikret Gedikli, "Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler". *Muş Alparslan Üniversitesi Dergisi* 2/11 (Ekim 2012), 156-182.

2.13.2. Hafızlıkta Ezber Dönemi

Hafızlıkta ezber dönemi, Kur'an'ı ezberleyerek öğrenme sürecini ifade eder. Bu dönemde öğrenciler, Kur'an'ın tamamını ezberlemeye gayret gösterirler. Kur'an'ı ezberlemek İslam dünyasında uzun bir geleneğe sahiptir ve Kur'an eğitimi için temel bir yöntem olarak kabul edilir. Ezberin bu süreçteki önemi, Kur'an'ın doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarılması, Kur'an'ın korunması temel hedeftir. Bu dönem, öğrencilerin sabır, disiplin ve özveriyle Kur'an'ı ezberleme sürecindeki temel aşamalardan birini oluşturur. Bu nedenle, hafızlıkta ezber dönemi, geleneksel eğitim sistemlerinde önemli bir yer tutar ve hafızlık eğitiminin başlangıç noktasını oluşturur.¹¹¹

Hafızlık döneminde öğretici, öğrencisinin kabiliyetini tespit etmeli ve ona göre bir yol haritası oluşturmalıdır. Öğrenci ezberini dinletirken aceleci tavırla değil sakin tavırla okumalıdır. Bu okuyuş şekilleri kıraat literatüründe “*tahkik*”¹¹², “*tedvir*”¹¹³ ve “*hadr*”¹¹⁴ usulü olarak geçer. “*Tahkik*”; yavaş, “*tedvir*”; orta, “*hadr*” ise hızlı okuyuş usulleridir.¹¹⁵ Ezber dinleten bir hafızlık öğrencisi bu okuyuş usullerinden “*tahkik*” usulünü benimsemeli, “*hadr*” usulü okuyuştan uzak durması gerektiği ve ezberi dinletirken “*tahkik*” usulü benimsenirse bu tür bir ezber hafızada daha kalıcı olur kanaatindeyiz.

¹¹¹ Mahir Demirkol, *Hafızlığın Yol Haritası* (İstanbul: Kutup Yıldızı, 2022), 25-65.

¹¹² el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâ'âti'l-'Aşr*, nşr. Ali M. ed-Dabbâ' 174. Not: “Lugatte “bir şeyin hakkını tam vermeye itimam göstermek” anlamına gelen tahkik okumanın en yavaş şeklidir. Harfleri mahreçlerinden çıkarıp sıfatlarına riayet ederek ve medleri yeteri kadar uzatarak; hareke, ihfâ, izhar, iklâb, ğunne vb. tecvid kurallarını yerine getirmeye özen gösterip durulması gereken yerlerde durarak Kur'an'ı tilâvet etmeye tahkik denir.”

¹¹³ Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-itḳân ve't-tecvîd*, nşr. Gânim Kaddûrî Hamed (Bağdad: y.y. 1988), 70-95; el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* nşr. Ali M. ed-Dabbâ'. Not: “Lugatte “bir şeyi döndürüp çevirmek, sıra ile yapmak” mânasına gelen tedvîr tahkikle hadr arasında orta bir okuyuş biçimidir.”

¹¹⁴ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Haḳâ'ıḳı Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Eḳâvîl fi Vücûhi't-Te'vîl*, (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1968), 348. Not: “Sûratli olmak” anlamındaki “hadr Kur'an-ı Kerim'i tecvid kaidelerine uyarak en hızlı okuyuş şeklidir. Hadr dan daha sûratli okuma şekline “hezreme” (yürümek, hızlı ve anlamsız konuşmak; Kur'an'ı tecvid kaidelerini göz ardı edip harfleri birbirine katarak okumak) veya “tahlîl” (bozmak, karıştırmak) denir. Bu tür okuyuşta harfler mahrecinden sapar, sıfatlarını kaybeder; heceler birbirine girer, bu şekil okuyuş câiz görülmemiştir.” Ayrıca bkz: Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdîd*, 73. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 62. “Hezremeyi hadr ile eş anlamlı gibi kullanmışlardır. Hz. Ömer'in hezremeyi “en kötü okuyuş” olarak nitelendirdiği bilinmektedir.” -

¹¹⁵ Abdurrahman Çetin, “Tilâvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 41/155-157.

Hafızlık öğreticisi, yukarıda bahsettiğimiz gibi öğrencisinin kabiliyetini tartmalıdır. Hafızlık öğrencisine gücünün yetmeyeceği veya onu çok zorlayacak fazla “ham” sayfa vermemelidir. Hafızlıkta süreklilik ve devamlılık esas alınmalıdır.

2.13.3. Hafızlık Sonrası Muhafaza

Bu dönemde, öğrencilerin hafızlık sürecinde öğrendikleri bilgileri kalıcı hale getirmelerine yardımcı olacak etkili stratejilerin belirlenmesi ve uygulanması önemlidir. Bu süreçte, öğrencilere düzenli tekrarlar yapmaları teşvik edilmelidir.

Hafızlık sonrası muhafaza, öğrencilerin ezberledikleri Kur'an'ı uzun süreli olarak hatırlamalarını ve korumalarını içeren bir süreçtir. Hafızlık eğitimi sürecinde ezberin kalıcılığını sağlamak ve öğrencilerin bu bilgileri aktif olarak kullanmalarını teşvik etmek amacıyla çeşitli yöntemler kullanılır.

Hafızlık eğitiminde, ezberin korunması, “hıfz” işleminin tamamlanmasından önce ve sonraki süreçte önemlidir. Ezberin korunmaması, “hıfz” sürecinin uzamasına ve öğrencinin psikolojisinin olumsuz etkilenmesine yol açabilir. Bu nedenle, hafız adayının ezberlediği sayfaları düzenli olarak tekrar etmesi gerekmektedir. Düzenli tekrarlar, ezberlenen sayfaların güçlenmesine ve hıfzın daha erken tamamlanmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, tekrarlar, hafız adayının ezberini koruyabilmesi için kritik öneme sahiptir. Tekrar sistemi, öğrencinin hafızlık süresini azaltmada büyük önem taşır. Öğrencinin, her dönüşte ezberlediği sayfaları düzenli olarak tekrar etmesi, ezberin korunmasını ve ilerlemenin sürdürülmesini sağlar. Bu nedenle, tekrarlar, hafızlık sürecinde istikrarlı bir ilerleme kaydetmek için hayati öneme sahiptir. Tekrarların düzenli olarak yapılması, öğrencinin her dönüşte aynı seviyede ezber yapabilme potansiyelini korumasına yardımcı olur ve hafızlık sürecini hızlandırabilir.¹¹⁶

Hafızlık tamamlandıktan sonra ezberlerin korunması gereklidir, aksi halde hafızlık kaybolabilir. Bu yüzden, bir kişiye hafız denilebilmesi için ezberlerinin sürekli olarak tazelenmesi gerekir. Eskilerin dediği gibi, *"Hafız olmak değil, hafız kalmak esastır!"*

¹¹⁶ Şahin, *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık*, 81-109.

sözü de bu gerçeği vurgular. Bir hafız olarak hayatın son anında bile ezberlerin hatırlanması ve tekrarlanması önemlidir.¹¹⁷ Sadece belirli aylarda mukabeleler okumak veya hatimle teravîh namazı kıldırmak elbette önemlidir, ancak hafızlığın sürdürülmesi için yeterli değildir. Hafızlığın korunması, hafızlık eğitimini sağlam bir şekilde tamamlamak, eğitimde ham sayfaları bitirdikten sonra ara vermeden sık sık tekrar yapmak, ezbere ve yüzüne mukabeleler okumakla sağlanır. Ayrıca, ardı ardına hatimle teravîh namazı kıldırmak, ömür boyu düzenli olarak en az bir cüz tekrarı yapmak, hafızlığını aktif bir şekilde kullanabileceği bir meslek seçmek ve ezberleri namazda okumak gibi şartların yerine getirilmesi gereklidir. Bununla birlikte, hafızlığın korunması, meal ve tefsir okuyarak anlamla birlikte ezberin ruhunu hayata yansıtmak, ezberleme sürecini huzurlu ve Kur'an'la barışık bir şekilde geçirmekle de sağlanabilir.¹¹⁸

Hafızlık sonrası muhafaza sürecinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, öğrencilerin bireysel ihtiyaçları ve öğrenme tarzları dikkate alınmalıdır. Öğrencilere çeşitli öğrenme materyalleri ve araçları sunarak, onların öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları ve ezberlerini daha etkili bir şekilde muhafaza etmeleri sağlanabilir. Cebeci, hafızlık hocalarının bilgi, beceri ve pedagojik formasyonunun bu konuda çok önemli olduğunu. Öğreticilerin mesleki ve formasyon bilgilerinin geliştirilmesi gerektiğini söylemekte, ayrıca hafızlığın kalıcılığını sağlamak için düzenli tekrar ve koruma yöntemleri geliştirilmelidir. Mukabele vb. uygulamalar dışında, hıfzı koruma yöntemleri üzerine daha fazla çalışma yapılması gerektiğini belirtmektedir.”¹¹⁹ Biz de araştırmamızın “*hafızlığı muhafaza*” kısımlarında bu yöntemlerin gelişmesine katkı sunmaya çalışacağız.

“Hafızlığı muhafaza yöntemleri: hafızlığı muhafaza edenler üzerine nitel bir araştırma” adlı bir çalışmada hafızlık eğitimini başarıyla tamamlamış ve ilerleyen yaşlarında da Kur'an ezberini muhafaza edebilen veya etmeye çalışan bireylerin yöntemlerini ve motivasyon kaynakları incelenmiştir. Araştırmada varılan sonuç şu şekildedir; Ezberi muhafaza yöntemleri olarak, rutin tekrarlar: en yaygın yöntem günlük ezber tekrarları, özel programlar: bazı hafızlar bireysel veya kurumsal tekrar

¹¹⁷ Demirkol, *Akademik Hafızlıkta Aile Çocuk ve Hoca İlişkileri*, 17-69.

¹¹⁸ Ömer Özbek - Gamze Çevik, “Hıfzı Korumanın Önemi: Bazı Uygulama ve Tavsiyeler”, 18-41.

¹¹⁹ Cebeci, Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi, 7-22.

programlarına katılmaktadır, mesleki tekrarlar: imam, müezzin ve Kur'an Kursu öğreticisi gibi meslek sahipleri iş gereği tekrar yapmaktadır, özel zamanlarda okuma: namazlarda, araçta ya da belirli zamanlarda yapılan okumalar etkili bulunmuştur. Motivasyon kaynağı olarak şunlar zikredilir; hafızlığın manevi değeri, Allah ve Kur'an sevgisi, ahiret inancı gibi faktörler, aile ve hoca etkisi, dini ritüeller ve toplumsal destek.¹²⁰

Bu çalışmanın bizim açımızdan en önemli yanı, hafızlığı muhafaza dönemini gündeme almış olmasıdır. Ancak sonuçlarına ve çözümlerine baktığımızda kişisel tavsiyeler ve tartışmalar üzerinde kalarak genel bir çözüm ortaya koyamamıştır. Zaten kişisel çabalar her fırsatta ele alınabilecek bir konudur. Bizim üzerinde durmak istediğimiz konu ise, özellikle kişisel çözümlerin dışında, kurumsal bir reformu gündeme taşımaktır. Çünkü ülkemizde hafızların muhafaza derdi adeta kanayan bir yara konumundadır. Bu sorunun çözülmesi için kişisel çabayı da destekleyecek nitelikte, kurumsal olanaklar ile mümkün olacağı kanaatindeyiz. Bu konuyu ikinci bölümün muhafaza kısmında ve sonuç-öneri bölümünde aydınlatmaya gayret edeceğiz.

¹²⁰ Mine Taşkın - Cemil Osmanoğlu, "Hafızlığı Muhafaza Yöntemleri: Hafızlığı Muhafaza Edenler Üzerine Nitel Bir Araştırma", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Mart 2024), 370-390.

3. İKİNCİ BÖLÜM

Tezimizin ana teması olan bu bölümde aşağıda da anlaşılabacağı üzere Kastamonu ilindeki seçtiğimiz hafızlık kurumlarının ilgili yönetici ve öğretmenleri ile röportaj gerçekleştireceğiz. Röportaja katılan katılımcıların rızası üzere aşağıda isimlerini sıralayacağız. Ancak etiklik ve tarafsızlık adına röportajın içeriğinde rumuz kullanılarak cevap veren katılımcılar gizli olacaktır. Ayrıca katılımcılardan basılı eseri olan kişilerin eserlerini okuyucunun ek kaynak olarak istifade etmesi açısından yazmayı uygun buluyoruz.

Tablo 1: Katılımcılar;

Katılımcı Ad - Soyad	Katılımcının Görevi
Özay Bozkurt	Kastamonu İl Müftülüğü Şube Müdürü
Saffet Yazıcıoğlu	Hiz. Pir Erkek Kur'an Kursu
Yasemin Demir Kılıç	Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursu
Gülten Gevgeşoğlu	Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman Proje İmam Hatip Orta Okulu Müdür Yardımcısı
Yasemin Bayarcan	Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman Proje İmam Hatip Orta Okulu Hafızlık Öğreticisi
Mehmet Oktay	Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman Proje İmam Hatip Orta Okulu Hafızlık Öğreticisi
Mehmet Ali Kurt	Kastamonu Dini İhtisas Merkezi Emekli Kıraat Eğitim Görevlisi

Ali Osman Sarı	Kastamonu Dini İhtisas Merkezi Kıraat Eğitim Görevlisi
Mahir Demirkol	Kastamonu Dini İhtisas Merkezi Kıraat Eğitim Görevlisi

Tablo 2: Eserler;

Eseri olan Katılımcılar	Eserleri
Mehmet Ali Kurt	(2015) Kur'an-ı Kerim'i Okuma Kaideleri – Tecvid, İstanbul, Ensar Yayınları
Mahir Demirkol	(2019), Hafızlığı Kodlama Metotları, İstanbul, Kutup Yıldızı (2020), Akademik Hafızlıkta Aile, Çocuk ve Hoca İlişkileri, İstanbul, Kutup Yıldızı (2020), Hafızlık Soru Bankası, İstanbul, Kutup Yıldızı (2021), Ayetler Işığında Hayatımıza Dokunan Kur'an, İstanbul, Kutup Yıldızı (2022), Hafızlıkta Cüz İçi Sayfaları Yönetme Yöntemleri, İstanbul, Kutup Yıldızı (2022), Hafızlığın Yol Haritası, İstanbul, Kutup Yıldızı (2023), Hafızlık Usulü Meal Soru Bankası, İstanbul, Kutup Yıldızı

3.1. KASTAMONU İL MÜFTÜLÜĞÜ İLE HAFIZLIK HAKKINDA RÖPORTAJ

- Kastamonu müftülüğüne bağlı kaç hafızlık Kur'an Kursu bulunmaktadır?

H-100: Kastamonu müftülüğüne bağlı 3 tane hafızlık Kur'an kursumuz bulunmaktadır. Bunlardan 2 tanesi kız, 1 tanesi ise erkek Kur'an Kursumuzdur. 65 kız öğrencimiz var. 60 tane de erkek öğrencimiz bulunmaktadır.

- Kurslarda hafızlık eğitimi veren hocaların kaç hafızdır veya hafız değildir?

H-100: Kurslarda hafızlık eğitimi veren hocalarımızın tamamı hafızdır. Çünkü hafızlık sınıflarına gelen hocalarımızın hafız olma zorunluluğu vardır. Hafız olmayanlar hafızlık sınıfında ders veremezler.

3.2. KASTAMONU'DA HAFIZLIĞIN HAZIRLIK DÖNEMİ

3.2.1. KASTAMONU İL MÜFTÜLÜĞÜNE BAĞLI KUR'AN KURLARINDA HAFIZLIĞIN HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

3.2.1.1. HZ. PİR ERKEK KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- Hazırlık eğitimi kaç ay sürüyor?

H-101: Hazırlık dönemi üç dönemdir. Bu dönemler dörder ay olmak üzere 12 ay sürmektedir.

- Hafızlığa başlayacak öğrencide yeterlilik ve kriter ölçünüz nedir?

H-101: Kriter olarak bunların en önemlisi Kur'an-ı Kerim'i çok seri okuması gerekir. Bir sayfayı bir buçuk dakika içerisinde yanlışsız, talim ve tecvide riayet ederek okuması gerekir. Puanlama sistemi yapıyoruz. En az yetmiş alması gerekir. Bunun yanında da tabi ki ibadet, itikat, siyer ve ahlak derslerinde bunları göz önüne alarak bir

öğrenci yetmiş puanın üstünde almak kaydı ile hafızlık sınıfına bu şekilde geçmektedir.

- **Hazırlık ve hafızlık sürecinde herhangi bir teknolojik araç gereçlerden faydalanılıyor mu?**

H-101: Tabi ki, bizim müfredatımız var. Müfredatımızı plan proje içerisinde eğitimimizi veriyoruz ama bunun haricinde internet ortamında diyanet işleri başkanlığımızın hazırladığı gerek talim, tecvid, gerekse dini, ibadet, itikadi bu gibi şeylerden öğrencilerimize, internetimiz mevcut olduğundan dolayı zaman zaman programlardan izleterek istifade etmelerini sağlıyoruz.

- **Hazırlık ve hafızlık sürecinde velileri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek amacıyla toplantı veya herhangi bir iletişim metodu uyguluyor musunuz?**

H-101: Velilerimize mutlak surette en az ayda bir veliler toplantısı yapıyoruz. Ama bu veliler toplantısında genel konuşmalar yaparak. Çocuğun başarısı ve başarılı olamaması yönünde eksi ve artı yönlerini istişare ederek karşılıklı fikir alışverişinde bulunuyoruz. Bunun haricinde iletişimi kesmemek kaydı ile günlük olarak öğrencimizin velisine ders noktasında WhatsApp grubunda nereyi okumuş, nasıl okumuş, zayıf mı okumuş, önerilerimizi anlatarak o WhatsApp grubunda velilerle her daim iletişim içerisindeyiz. Veli, öğrenci ve öğretici olarak öğrencinin başarısını yüksek tutmaya çalışıyoruz.

- **Hafız adayı öğrencilere hafızlığın, dünya ve ahiret kazanımları anlatılarak bilinçlendiriliyor mu?**

H-101: Evet, bu konuda öğrencilerimize hafızlığın bitiminden sonra hafızlık belgesinin önemini ve bu belgeyle elde edebilecekleri dünyevi kazanımlarını anlatıyoruz. Hafızların devlet memurluğuna geçmek istemelerinde mesela imamlık, Kur'an Kursu hocalığı gibi mesleklerde avantajları olduğundan, İlahiyat Fakültelerine özel kontenjan ile girebildiklerini ve bu alanda yükselirken her türlü artı sağladığını anlatarak gelecekleri hakkında onların bilinçlenmelerini sağlıyoruz. Bu kazanımların yanında en güzel kazanımlarının, Kur'an ahlakını üzerlerinde taşımalarını ve bu misyonla hayatlarına devam etmeleri gerektiği hakkında sürekli nasihat ediyoruz.

3.2.1.2. ŞEHİT ŞERİFE BACI KIZ KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlığa başlayacak öğrenci de yeterlilik ve kriter ölçünüz nedir?**

H-102: Hafızlığa başlayacak öğrencimiz önce düzgün bir şekilde “harflerin mahreçlerine sıfatlarına riayet ederek”, seri bir şekilde yüzüne okuyabilmesi ortalama bir, bir buçuk, iki dakika içerisinde düzgün ve hatasız okuması gerektiğini düşünüyoruz. Öğrencinin günlük en az bir sayfa yapabilecek yani ezberleyebilecek kapasitede olması gerekiyor.

- **Hazırlık ve hafızlık sürecinde herhangi bir teknolojik araç gereçlerden faydalanılıyor mu?**

H-102: Faydalanılıyor elbette, başkanlığımızın Kur'an portalı var. Oradan çocuklarımız ezberleyecekleri sayfayı dinleyerek ve okuyarak kendilerini geliştiriyorlar. Bazen bu dinlemeleri daha fazla yapıyoruz. Talim derslerinde bazen videolardan ünlü hocalarımızdan dinlettirebiliyoruz. Başka şeylerden de yararlanılıyor tabii ki de mesela slayt ve sunum şeklinde anlayabilecekleri materyaller hazırlıyoruz.

- **Hazırlık ve hafızlık sürecinde velileri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek amacıyla toplantı veya herhangi bir iletişim metodu kullanılıyor mu?**

H-102: Veli toplantılarımız oluyor, onların bizimle irtibat halinde olmasını istiyoruz kendilerinden. Bire bir bilgilendirdiğimiz zamanlar da oluyor. Ayrıca WhatsApp grubumuz var. Bazen oradan da iletişime geçebiliyoruz. Kurs ile ilgili olan şeylerde ve ders konusunda birebir ve veli toplantılarında konuşuyoruz. Veli toplantılarına gelemeyen veliler için de uzaktan iletişim sağlayabiliyoruz.

3.2.2. SEYİD ZÜLFİKAR VAKFI MAHMUT NAİM KARAMAN İMAM HATİP ORTAOKULU ÖĞRETMENLERİYLE HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlık öncesi hazırlık programınız var mı? Varsa nasıl bir programı uyguluyorsunuz?**

H-103: Evet, öğrencilerimiz bize yaz Kur'an Kursunda geliyorlar. Biz bu süreçte öncelikle elif cüzünden başlayarak okutuyoruz. Hafızlık başlayınca kadar yüzüne bol bol okutup seri okumalarını sağlıyoruz. Bu süreçte koro sistemiyle yaptığımız için öğrencilerin yine sınıfın düzeyine göre, yarım sayfa veya bir sayfa şeklinde yüzüne okumamızı gerçekleştiriyoruz. Öğrencilerimiz belirli bir seviyeye gelinceye kadar bu şekilde devam edip, hafızlık sürecine de mart ayında başlıyoruz. Bu süreçte öğrencilerin ezber kabiliyetlerini tespit etmeye çalışıp, yaz Kur'an Kursu bitiminde içlerinden hafızlığa en kabiliyetli olan öğrencileri seçerek okulumuza kaydını yapıyoruz. Okulun kapasitesini (kontenjan) doldurmak gibi bir amacımız olmuyor. Bizim için verimlilik daha ön planda tutulmaya çalışılıyor.

- Hazırlık eğitimi kaç ay sürüyor?

H-103: Hazırlık eğitimi yine öğrencilerin durumunu göz ardı etmiyoruz bu süreçte. Öğrencilerin durumuna göre ancak genelde beş altı ay süre içerisinde hafızlığa başlatıyoruz.

- Hazırlık ve hafızlık sürecinde herhangi bir teknolojik araç gereçlerden faydalıyor musunuz?

H-103: Evet bu süreçte sınıflarımızda akıllı tahtalarımız var. Orada okuması düzgün hocalardan öncelikle dinletiyoruz. Sonra bizler okuyoruz. Bu şekilde doğru telaffuzu dinleterek sifıra yakın hata ile ezber yapmalarını sağlayarak eğitimimizi devam ettiriyoruz.

- Hafızlığa başlayacak öğrenci de yeterlilik ve kriter ölçünüz nedir?

H-104: Biz dördüncü sınıfın sonunda öğrencilerimizi buraya aldığımız zaman ilk etapta yedi ya da sekiz haftalık bir eğitim veriyoruz, tabi ki bunu Diyanet İşleri Başkanlığının belirlemiş olduğu yaz Kur'an Kursu eğitimi dönemine göre yapıyoruz. Bu süreçte Elif-Bâ'yı yüzünden başlıyoruz. Eylül ayında yüzüne eğitimine başladığımız zaman öğrencilerin seri okumadaki durumlarına göre en az altı ay ya da dokuz aylık bir yüzüne dönemi geçirmektedir.

Bunu yaparken de öğrencilerimizin özellikle seri okuması, hatasız, kıraati düzgün, mahreçleri düzgün olacak şekilde seri okuyabiliyor ise artık öğrenci hafızlık aşamasına hazırdır diyoruz ve ondan sonra hafızlığa başlıyoruz.

- **Hazırlık ve hafızlık sürecinde velileri bilgilendirmek ve bilinçlendirmek amacıyla toplantı veya herhangi bir iletişim metodu uyguluyor musunuz?**

H-104: Eylül ayının ilk haftaları bir toplantı yaparız ve bütün öğrencilerimiz dahil olmak üzere velileriyle birlikte toplantı yapılır. Öğrencilerimize, bu Kur 'an Kursuna neden geldi? hafızlığı neden yapmalı? Bu gibi bilgilendirilmeler yapılır, ondan sonra öğrenci ne zaman hafızlığa başlayacak, bunu veliye söyleriz. Velileri bu şekilde iki ayda, üç ayda, dört ayda bir velilerimizi toplayarak bilgilendirmelerimizi yaparız.

3.2.3. KASTAMONU DİNİ İHTİSAS MERKEZİ'NDEKİ KURRA HAFİZ EĞİTİM GÖREVLİLERİYLE HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlığa başlayacak talebenin talim ve tecvid açısından yeterlilik durumu ve minimum sınırı ne olmalıdır?**

H-105: Hafız olacak öğrenci, öncelikli olarak yüzüne okuma esnasında hurufatı güzel bir hocanın ağzından almalı, düzgün bir hurufat ile yüzüne okumaya başlamalıdır. Yüzüne okumayı böyle devam ettirmeli, yüzüne okuma esnasında da talim ve tecvid derslerini de görmelidir. Tecvid ile ilgili olan bölümlerin tamamını zihne nakşetmeli, yani öğrenmeli, aynı zamanda uygulamalı olarak da yüzüne okumada bunu devam ettirmelidir. Bu esnada tabi talim hususu da aynı minvalde yürümelidir.

Harflerden başlamak üzere, yüzüne okuma devresinde harflerin mahreç ve sıfatlarını daha sonra harflerin harekeyle, şeddeyle ve sükûn ile okumalarını sağladıktan sonra Sübhaneke duasından başlamak üzere, tesbihat dualarını ve bundan sonra da Fâtîha ve Nâstan Duhaya kadar olan yerleri talim üzere okumalı. Yüzüne okumasını da bir sene kadar devam ettirmeli ve bu bir sene içerisinde en az bir hatim veya yapabiliyorsa 2 - 3 hatim etmeli ki yüzüne okuması seri hâline gelmiş olsun. Ondan sonra da ezbere başlamalıdır.

- **Hafız adayı bir öğrenci velisinin sorumlulukları nedir?**

H-106: Öncelikle hafızlık eğitiminin adeta bir yol gibi inişli ve çıkışlı olduğunu bazen düz bazen yokuşlu olduğunu bazen zahmetli ve meşakkatli olduğunu ama sonunda ecir

ve mükafatın büyük olduğunun bilincinde olmalıdır hafız ve onu destekleyen ailesinin hitap şekli önemlidir. Tatlı bir üslup kullanılmalıdır, yine ona her alanda kıymet verildiği değer verildiği hissettirilmeli kendisine verilecek ödüller de elbette ölçülü olmalıdır. Teknoloji kullanılmalı fakat sınırlı olmalıdır, aile bütün yaşam tarzlarını çocuğunun derslerine göre planlamalı ve birlikte plan programlar yapmalıdır. Çocuklarımızı bir yarış atı gibi görmemeli, seyerek sevdirecek yaptırmayı öğretmeli ve öğütlemelidir. Çocuklarımızı hafızlığa hazırlarken onların istek ve arzuları kabiliyet ve yetenekleri göz önünde bulundurulmalı yine hafızlık yapma hususunda psikolojik ve sosyolojik olarak destek alınmalıdır. Hafızlık programlarına götürülmeli ve öncesinden hafızlık yapan ve bu noktada yavrumuza öncülük edebilecek örneklik teşkil edebilecek kimselerle tanıştırılıp kaynaştırılmalı ve onlardan da istifade edilmelidir.

- Hafızlığa başlamak için genel mâhiyeti ile yeterlilik ölçüsü nasıl olmalıdır?

H-106: Hafızlığa başlatılacak olan bir talebemiz artık Kur'an-ı Kerim'i sekiz aylık gibi bir süreç içerisinde mahreç ve sıfatlarına dikkat ederek talim ve tecvid üzere tahkik, tedvir ve hadr usulü ile okuyabiliyor düzeyde olması gerektiği kanaatindeyim. Başta hafızlığı kendisinin istiyor olması diğer taraftan hocalarının da o talebe üzerinde hafızlığı kolaylıkla yapabilir ışığını görmesi ve yönlendirmesi ile sonunda dünya ve ahiret noktasında ecir sevap ve kazanımlarının bilinci de aşılanarak hafızlığa başlamadan önce manevi altyapı da oluşturulmalı ve gereken destek de sağlanmalıdır.

Hafızlığa başlamadan önce hocasının, hafızlığı yapabilir tavsiyesi ve kanaati oldukça önemlidir. Hafızlığa başlamadan önce en azından iki hafta önce, bazen okuması ve telaffuz edilmesi ezberlenmesi kolay olan sayfeler, bazen de okuması telaffuz edilmesi ve ezberlenmesi zor olan sayfelerden ezberletilerek bir deneme süresi olmalıdır ve sonrasında hafızlığa başlatılmalıdır. Hafızlığa başlatıldıktan sonra bir düzen nizam ve intizam noktasında yeme, içme, giyinme ve barınma, sosyal aktivite gibi farklı alanlarla da desteklenmeli ve bu da mutlaka ölçülü olmalıdır. “Kaş yapayım derken göz çıkarılmamalıdır” düşüncesindeyim.

3.2.4. KASTAMONU İLİ HAFIZLIĞIN HAZIRLIK DÖNEMİ HAKKINDAKİ RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu röportajda Kastamonu İl Müftülüğü ve Kur'an Kurslarının hazırlık dönemiyle ilgili bilgiler aktarılmıştır. Öncelikle, kursların kız ve erkeklere hafızlık eğitimi verdiği ve öğretmenlerin tamamının hafız olduğu vurgulanmaktadır. Bizim üzerinde durduğumuz sorulardan birisi de öğretmenlerin hafız olup olmadığıydı. Çünkü hafızlık, ilmi altyapının yanında tecrübe isteyen ve bu süreci yaşamış birinin yapacağı bir iş olduğu kanaatindeyiz. Bu, öğrencilere daha nitelikli bir eğitim sunmayı amaçlayan bir uygulama olarak değerlendiriyoruz.

Hazırlık dönemi süresi ve içeriği hakkında detaylı bilgiler verilmiştir. Hazırlık eğitimi, genel olarak 3 dönemde toplam 12 ay sürmektedir. Bu süreçte, öğrencilerin Kur'an okuma ve tecvid becerilerini geliştirmek için çeşitli teknolojik araçlardan yararlanılmaktadır. Ayrıca, velilerin de bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi için düzenli toplantılar yapılmakta ve iletişim kanalları kullanılmaktadır.

Hafızlık eğitimi için öğrencilerin yeterlilik kriterleri belirtilmiştir. Öğrencilerin Kur'an'ı hızlı ve hatasız bir şekilde okuma yetenekleri, dini bilgi ve davranışları değerlendirilerek puanlama yapılır. Bu, öğrencilerin hafızlık sürecine hazır olup olmadığını değerlendirmek için kullandıkları bir yöntemdir. Ancak Kur'an'ı hızlı okumak tek kriter olmak açısından bize göre yetersizdir. Bu hususta H-105 şu tavsiyesi yerindedir: “hafızlığa başlayacak talebeye Kur'an'dan ezberlenmesi ve telaffuzu açısından kolay ve zor sayfalardan deneme ezberleri yaptırılarak öğrencinin yeterli kabiliyette olup olmadığı ölçülmelidir.

Kastamonu il müftülüğüne bağlı erkek ve kız Kur'an Kursları ile Seydiler ilçesi Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulunu karşılaştırdığımızda, özellikle hazırlık dönemine öğrenci alımlarında mantıklı bir yaklaşım tespit ettik. İmam Hatip Ortaokulunun hazırlık öğrencisi almak için yaz Kur'an Kursu süreci sonunda ezber kabiliyeti yüksek olan öğrencileri seçerek alması ve Okulun kontenjan sayısını doldurmak için kabiliyeti düşük görünen öğrencileri almadıklarını tespit ettik. Bu sistemle hazırlık okuyup hafızlığa başlayan öğrencilerin üstün başarılar elde ettiğini röportaj esnasında gözlemledik. Okulun bu başarısının altında yatan en büyük etken ise Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortak yürütülen temaslardan kaynaklandığını öğrendik. Bu şekilde

yürütülen bir sistemi gözlemlemek bize de yeni bir bakış açısı kazandırdı. Milli Eğitim ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın birlikte hareket ederek yürüttüğü hafızlık eğitimi daha başarılı ve öğrenci açısından verimli görünmektedir.

H-105 ile yaptığımız röportajda sorduğumuz bir soruda, “hafızlığı herkese yaptırmak için zorlanmaması ve hafızlığı sadece kabiliyeti ve hevesi olanların yapması gerekir” şeklindeki sözünün altını çizerek bu cümlenin bizim açımızdan da çok kıymetli olduğunu vurgulamak istiyoruz. Çünkü, Seydiler ilçesinde bulunan İmam Hatip Ortaokulu bu şekilde yol izleyerek öğrenci başarısını arttırmış ve arttırmaya devam ediyor. Hafızlık eğitimi veren hiçbir kurum ve kuruluş, kursunun kapasitesinin dolması için değil de kabiliyetli öğrencileri seçerek eğitimi verimli hale dönüştürmesini savunuyoruz.

H-106 ile yaptığımız röportajda şu önemli kısımlara değindi; İlk olarak, hafızlık eğitiminin çocuklar için inişli çıkışlı bir süreç olduğu ve bu sürecin zorluklarına rağmen sonunda büyük bir ödül olduğunu vurguladı. Hafızlar ve aileleri arasındaki iletişimin önemi üzerinde durarak tatlı bir üslupla iletişim kurmanın, çocuğa değer verildiği hissini vermenin ve ödüllerin ölçülü olmasının önemini belirtti. Bu konuda H-106'nın sözlerine artı olarak ödüllendirme konusunda sadece aile değil, bize göre kurs idaresinin de bu konuda teşvik politikalarının olması gerektiğine inanıyoruz. Ancak kursun teşvik ödülleri öğrenci açısından ödüle götürecek olan çalışma faaliyeti bıktırıcı olmamak kaydı ile zorlayıcı ve geliştirici olmalıdır. Mesela sadece ezber değil, okul başarısı ezberin yanına eklenerek okul derslerinin puanlama kriterini not ortalamasının üzerinden yaparak ödüllendirme gerçekleştirilebilir. Ancak ödüllendirme işlemi, çalışmanın emeğini karşılamalı ve hakkaniyetli olunmalıdır. İşte ölçü bizim kanaatimizce bu şekilde olmalıdır.

H-106 Teknolojinin kullanılmasının faydalı olduğu ancak sınırlı olması gerektiği, ailenin çocuğun eğitime odaklanması gerektiği ve çocukların hafızlık sürecine zorlanmadan sevgiyle yönlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Ayrıca, çocukların istekleri, yetenekleri ve psikolojik durumları göz önünde bulundurularak hafızlık eğitiminin planlanması gerektiğini ifade etti. Öğrenciler genellikle yatılı kurslarda olduklarından teknolojinin ölçüsünün kaçması pek mümkün olmayabilir. Ancak toplu bir ortam ve farklı kişiliklerde birçok öğrencinin uzun süre bir arada yaşaması her

çocuğun uyum sağlayacağı bir şey değildir. Özellikle bu açıdan velinin çocuğunu bu ortama hazırlaması ve ilgili hocanın bu konuda destek olması önemlidir.

H-106'nın üzerinde çokça durduğu, hocanın ve velinin her konuda ölçülü davranması ve manevi anlamda hafızlığın içselleştirilmesidir. Çünkü hafızlık yapan bir öğrenci ahlaki açıdan hem arkadaş ortamında hem de toplum içinde örnek bir kişiliğe sahip olmalıdır. Sadece hafızlık değil, Kur'an ilimleriyle uğraşan her öğrencinin bu minvalde yetiştirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Hazırlık dönemi hususunda bizde oluşan son kanaatleri maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

- Hazırlık döneminde öğrencinin hafızlık yapma isteği tespit edilmeli, isteksiz bir öğrenci hafızlığa başlatılmamalıdır.
- Hazırlık döneminde harflerin “mahreçleri”, “ârızî”¹²¹ ve “lâzımî”¹²² sıfatları¹²³, ilgili hoca tarafından sağlam bir şekilde öğretilmelidir.
- Hafızlığa hazırlık öğrencisi alırken öğrencinin ezber kabiliyeti, psikolojik durumu göz önünde bulundurulmalıdır.
- Hazırlıktan itibaren öğrencinin diğer okul dersleri de aksatılmadan devam ettirilmeli ve eşit oranda başarı sağlanmalıdır.

¹²¹ İsmail Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008), 201; Celâlüddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2015), 1/100; Celâlettin Karakılıç, *Tecvîd İlmi Kur'ân-ı Kerim Okuma kaideleri* (Ankara: İslam Neşriyat, 1963), 111-112. Not: “Ârızî sıfatlar şunlardır: Tefhîm, terkîk, idğâm, ihfâ, ızhâr, kalb, medd, vakf, sekke, hareke, sükûn.” “Ârızî sıfatlar harflerin zatlarına mahsus olmadıkları ve doğrudan yapılarıyla alakası olmadıkları için bu tür okuyuşlar hatalı olsa dahi terkedilmesinde ve değiştirilmesinde harf ortadan kalkmaz.” Bu tür hatalı okuyuşlara, küçük hata anlamına gelen, lahn-ı hafî denir ve lâzımî sıfatların terkindeki gibi büyük hata olmuş olmaz.” Ancak bu tür hatalardan da olabildiğince sakınmak gerekir.

¹²² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 49-200. Not: “Lâzımî sıfatlar şunlardır: cehr, hems, şiddet, rihvet, beyniyye, isti'lâ, inhifâd, ıtbâk, infitah, kalkale, safir, ğunne, tefeşşî, tekrîr ve istitâle. Harflerin lâzımî sıfatları terk edilmez.” “Çünkü bunlar harflerin zatlarına has olan ve yapılarıyla doğrudan alakası olan, değiştirilemez ve tağyir edilemez sıfatlardır.” “Harfin asli sıfatı olan bu sıfatlar kalktığına harfin zatı da kalkar.” “Bu da harfin yok olması demek olacağından, bu durumda meydana gelen hata büyük bir hata (lahn-ı celî) olmuş olur ki, bu Kur'ân tilâvetinde caiz görülmemiştir.”

¹²³ Cemil Küçük, “Kur'an Harflerinin Sıfatları”, *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/7 (2017), 63-76.

3.3. KASTAMONU'DA HAFIZLIĞIN EZBER DÖNEMİ

3.3.1. KASTAMONU İL MÜFTÜLÜĞÜNE BAĞLI HAFIZLIK KUR'AN KURSLARINDA EZBER DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

3.3.1.1. HZ. PİR ERKEK KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE EZBER DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Kur 'an Kursunuzda hafızlık eğitimi veren hocalarınızın kaç tane hafız veya hafız değildir?**

H-101: Şu an itibariyle altı tane hocamız var. Bu altı hocamızın beş tanesi hafızlık sınıfına girerek hafız yetiştirmektedir. Bir tanesi hafız olmadığı için o da yüzüne sınıfına devam etmektedir. Ama şu an itibariyle iki sınıfımız hazırlık sınıfı, iki sınıf hafızlık sınıfı ve bir sınıfı da yüzüne yani ihtiyaç odaklı sınıfı olarak devam etmektedir.

- **Hafızlık öğrencilerini motive etmek açısından herhangi bir sosyal aktiviteniz var mıdır?**

H-101: Hafızlığın dışında bizim sosyal etkinlik denen bir dersimiz var aynı zamanda. Spor 'un her çeşidini yani voleybol, basketbol, futbol ve güreşe önem veriyoruz. Kendi aralarında langırt gibi sosyal etkinlikleri hem kendileri yapıyor hem de bizim tarafımızdan takip edilerek yapılıyor.

- **Bu kursunuzda, yılda kaç öğrenci hafızlığa başlıyor?**

H-101: Şu an kursumuzda mevcut öğrencimiz 80 kişidir. Yılda en az 15 ile 20 arası hafızımız çıkıyor.

3.3.1.2. ŞEHİT ŞERİFE BACI KIZ KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE EZBER DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlık öğrencilerini motive etmek açısından herhangi bir sosyal aktiviteniz var mıdır?**

H-102: Halk eğitim aracılığı ile el sanatları kursu açtık, bu sadece bir tanesi ve karakalem çalışması yapıyoruz. Yine halk eğitim üzerinden öğretmen talep ettik, öğretmenimiz geliyor. Bahçe oyunlarımız, sınıf içi etkinliklerimiz oluyor. Büyük bir toplantı salonumuz var, onda yapmaya çalıştığımız etkinliklerimiz mevcut. Geçen senelerde de farklı geziler ve piknikler yaptık, bu yıl da yine planlıyoruz.

- **Yılda kaç öğrenci hafızlığa başlıyor?**

H-102: Bu değişebiliyor ama bu yıl içerisinde 19 öğrencimiz hafızlığa başladı.

3.3.2. SEYİD ZÜLFİKAR VAKFI MAHMUT NAİM KARAMAN İMAM HATİP ORTAOKULU ÖĞRETMENLERİYLE EZBER DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Okulunuzda kaç tane hafızlık sınıfı var?**

H-104: Okulumuzda beşinci sınıflarda üç, altıncı sınıflarda üç ve yedinci sınıflar üç olmak üzere toplam dokuz tane hafızlık sınıfımız mevcuttur.

- **Hafızlık yapan kız ve erkek öğrenci sayısı nedir?**

H-104: Hafızlık yapan beşinci sınıf erkek öğrencilerimizden 31, kız öğrencilerimizden 18, altıncı sınıf erkek öğrencilerimiz 28, kız öğrencilerimiz 27, yedinci sınıfta erkek öğrencilerimiz 23 olmak üzere takriben 130 tane hafızlık yapan ve içlerinde hafızlığını bitirmiş öğrencilerimiz mevcuttur.

- **Hafızlık eğitimi veren öğretmenlerin kaç hafızdır veya hafız değildir?**

H-107: Hocam, hafızlık eğitimi veren hocalarımızın hepsi hali hazırda mevcut hafızdır. Çünkü diyanet işleri başkanlığımızın aldığı kararlar doğrultusunda hafız olmayan hocalarımıza hafızlık sınıfı açılmadığından dolayı Kur'an Kurslarında hafız

olmayan hocalarımız bizim Kur'an Kursumuzda ve okulumuzda görev yapmamaktadır. Sayı olarak 10 erkek Kur'an Kurusunda, 8'de kız Kur'an Kurusunda olmak üzere 18 tane hocamız hafız olarak görev yapmaktadır.

- Okulunuzda ortalama bir öğrencinin hafız olma süresi ne kadardır?

H-107: Takriben beşinci sınıfın ilk döneminin sonu ocak ayı, ya da ikinci dönemin başlarında mart ayılarında öğrencileri hafızlığa başlatıyoruz. Altıncı sınıfın ocak ayında, şubat ayında, mart ayında artık öğrenci hafızlığını bitirir, takriben 12 ay, 13 ay süreyle hafız olmuş olurlar.

- Hafızlık öğrencilerinin okul dışında yani evlerinde takibi yapılıyor mu? Bunun için nasıl bir yöntem uyguluyorsunuz?

H-104: Her hafta cumartesi günü öğlen öğrencileri evlerine yollarız, pazartesi alırız. Bunu yaparken de cumartesi günü 12'de dersimiz bittiği zaman öğrencilerimize, dersimiz bitti gidebilirsiniz, pazartesi geliyorsunuz demiyoruz. Cuma günü nöbetçi olan hocamız, o gün akşam servisle gidecek öğrencilerin isimlerini alır. Kastamonu iline, diğer ilçelere, servisle gidecek öğrencilerimizin ismi yazılır. Cumartesi günü sabah servise bildirilir. Kaç öğrencimiz, Kastamonu'ya gidiyor, kaç öğrencimiz, diğer ilçelere gidiyor. Bunun isimleri bildirilir. Saat 12'de cumartesi günü dersimiz bittiği zaman öğrencilerimiz nöbetçi hocamızın nezaretinde servislerine bindirilir. Velisi gelecek öğrencilerimizin ise velisi gelir. "Hocam ben çocuğumu alıyorum der", nöbetçi hocaların bilgisi dahilinde çocuğunu alır. Yani buradan bütün öğrencilerimiz nöbetçi hocaların bilgisi dahilinde ayrılır.

Cumartesi günü yine öğrencilerimizi evlerine gönderirken ne yapmaları gerektiğini nasıl ödev yapmaları gerektiğini ödevlerinin ne olduğu hususunda, sınıf hocaları WhatsApp gruplarından öğrencilerimize ve velilerimize tek tek bildirilmektedir. Hatta eğer ki rahatsız olan öğrencimiz, devam edemeyen öğrencilerimiz var ise devamsızlık kullanıyor ise öğrencimiz bunun da bire bir velisiyle iletişime geçilip ne yapması gerektiğini bugün hangi dersi vermesi gerektiği hususunda velilerimizle bire bir iletişim halinde oluruz.

- Okul dersleri ve hafızlık eğitimi dengesi okulumuzda nasıl sağlanıyor?

H-107: Hafızlık proje imam hatip ortaokulu olduğu için sabahtan öğlen saat 12 buçuğa kadar hafızlık dersleri oluyor, Kur 'an dersleri oluyor. Müftülüğe bağlı Kur 'an Kursu

hocalarımız eşliğinde çocuklarımız Kur 'an dersi alıyorlar. Hafızlığa başlayınca da ezber dersi yapıyorlar. Öğleden sonra beş buçuğa kadar da akademik derslerimiz var. Bu derslerimiz altı ana temel ders, 5 'inci sınıfların bir de İmam hatip ortaokulu olduğu için Arapça dersi var.

- Bu derslerin içeriği nedir? Hangi dersler bulunuyor?

H-107: Türkçe, Matematik, Fen, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Sosyal Bilgiler, İngilizce, Arapça, Beden Eğitimi, Müzik ve Resim konusunda halk eğitimden hocalarımız geliyor. Halk eğitim kanalı ile dersler veriyorlar. Sporda ise, muay thai ve tekvando dallarında Türkiye şampiyonluğuna kadar öğrencilerimiz çıkmış durumdadır.

3.3.3. KASTAMONU DİNİ İHTİSAS MERKEZİ'NDEKİ KURRA HAFİZ EĞİTİM GÖREVLİLERİYLE EZBER DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- Sizce hafız olmayan bir hoca hafızlık talebesi yetiştirmeli midir? Bunun artı ve eksi durumları var mıdır?

H-105: Tabi ki tavsiye edilen, hafızı yetiştirecek olan kişinin hafız olmasıdır. Bu tercih edilir ve böyle olmalı, ama illaki hafız olan hafız yetiştirir diye de bir kural yoktur. Hafız olmayan ama seri okumaya yani Kur'an'ı yüzüne okumada seri olarak takip edebilen ve bu işi kendisine de benimsemiş olan, özel olarak camilerdeki hocalar, imamlar bu hafızlık işini yaptırabilirler. Ama dikkatli olmaları gerekir. Takip esnasında, okuyan çocuğun harfleri ve kelimelerdeki yanlışları tespit edebilecek kabiliyette olmalıdır. Fakat genellikle tercih edilen hoca hafız olmasıdır. Şu anda da zaten diyanet işleri başkanlığı Kur'an Kurslarında hafız sınıflarında hafız olmayan hocaya hafızlık sınıfı vermiyor. Doğru bir uygulama, doğru bir uygulama ama ferdi olarak bu işi yapmak isteyen meraklı, istekli hocalar da hafızlık yaptırabilirler.

- Hafızlık talebesi yetiştiren bir hocanın talebesine davranış şekli nasıl olmalıdır?

H-106: Tabi herkes iyi bir hoca olamayabilir. Peki iyi bir hoca nasıl olmalı? Nasıl davranmalı? Bir hoca önce istikrarlı olmalı. İkincisi çocuklara karşı mütedeyyin yumuşak olmakla birlikte çok da yumuşak olup üzerine çıkartmamalı (şımartmamalı), şımartacak bir yumuşaklık da olmamalı. Çocuklar istismar etmeyi severler bu meyanda. Bu bakımdan hoca ciddi olmalı. Ama aynı zamanda kendini talebeye sevdirmeli. Fakat okuturken, hatalarından vs. dolayı eskilerin kötü örneklerinde gördüğümüz gibi sopaya meyil vermemeli, sopa atmayı yani dövmeyi tercih etmemeli. Hatta sözleriyle de çocukları rencide edecek şekilde de davranmamalı, kötü söz söylememelidir.

Hafızlık herkese nasip olmaz. Nasibi olanlar hafız olurlar, arzu edenler, tercih edenler, iradesi olanlar hafız olmalıdır. Herkes de hafız olacak diye de bir kural yoktur. Dolayısıyla istidadı olmayanları da hafız etmek için uğraşılmalıdır. Veya arzusu isteği olmayanları, illa hafız çıkaracağım diye uğraşmamalıdır. Bu işte meyli, gönlü, istidadı, arzusu olanlar teşvik edilmeli, hoca tarafından da teşvik edilmeli. Dolayısıyla böyle olursa, hem talebe istikrarlı olur ve sonraki hayatında da istikrarlı bir yol takip eder ve insanlığa faydalı olur ve bu şekilde zorla çıkartılan, yetiştirilen hafızlar daha sonraki hayatlarında çok başarılı olamayabilirler. Psikolojik durumlarında da değişim olur. Kendilerine, etrafındaki insanlara da zarar verebilirler. Bu bakımdan hocanın anlayışlı, şefkatli, merhametli ama aynı zamanda ciddi olması gerekir.

- Hafızlığın bir ilim olarak konumu nedir?

H-105: Şimdi hafızlık tabi adı üzerinde Kur'an-ı Kerim'i hıfzetme, baştan sona hıfzetme diyoruz. Şimdi Kur'an-ı Kerim'i hıfzeden bir talebe, ilerleyen tedrisatında yani bir İmam Hatibi ve İlahiyat Fakültesini okuduğunda önemli olan adımlardan birini atmış oluyor. Basamaklardan birkaçını çıkmış oluyor. Ve bunun üzerine aynı zamanda Arapça hususunda da bunun kendisine katkısı da olur, olacaktır. Görev hayatında ise hafızlık çok önemlidir. Meslek hayatında, bilakis imamlıkta, Kur'an Kursu hocalığında, müftülükte, vaizlikte çok önemlidir. Çünkü meslek hayatında rahat eder. Hafız olduğu için insanlar biraz daha itibar ederler. Dolayısıyla hafız olan bir insan arkasında cemaatten kim olursa olsun çekinmeden görevini yapar. Bu yönde

kendisine bir rahatlama temin edilir. Vaiz müftü olanlar ise vaaz ederken ayetleri çok rahat okuyabilir ve kullanabilirler.

3.3.4. KASTAMONU İLİ EZBER DÖNEMİ HAKKINDAKİ RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kastamonu İl Müftülüğüne bağlı Hz. Pir Erkek Kur'an Kursu ve Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursu yöneticileriyle yapılan röportajda, hafızlık eğitimi ve öğrencileri nasıl motive ettiklerine dair uyguladıkları yöntem ve teknikler hakkında bilgi edindik. Bu kursların ikisi de hafızlık eğitimi olarak bildiğimiz klasik yöntem kullanmaktadır. Sosyal aktivite olarak erkek öğrenciler futbol ve langırt oynarken, Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursunda da öğrencileri motive etmek için farklı sosyal aktiviteler düzenleniyor. Bu aktiviteler arasında el sanat kursları, karakalem çalışmaları, bahçe oyunları, sınıf içi etkinlikler ve piknikler yer alıyor. Bu kursta da yılda yaklaşık 19 öğrenci hafızlık eğitimine başlıyor.

Hz. Pir Erkek Kur'an Kursu'nda altı hoca bulunuyor, bunlardan beşi hafızlık sınıfında eğitim veriyor ve kurs, hazırlık, hafızlık ve ihtiyaç odaklı sınıflardan oluşuyor. Hafızlık öğrencilerini motive etmek için sosyal etkinlikler düzenleniyor ve spor aktiviteleriyle destekleniyor. Yılda yaklaşık 15-20 öğrenci hafızlık eğitimine başlıyor.

Seyid Zülfikar Vakfı Mahmut Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulu'nda hafızlık eğitimiyle ilgili yapılan röportajda, okulun hafızlık sınıflarının sayısı ve öğrenci profili üzerine bilgiler verilmiştir. Okulda toplam dokuz hafızlık sınıfı bulunmakta olup, beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarda yer almaktadır. Toplamda 130 civarında öğrenci hafızlık eğitimi almaktadır, bu öğrenciler arasında erkeklerin sayısı biraz daha fazladır. Hafızlık eğitimi veren öğretmenlerin tamamı hafızdır ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın politikası gereği hafızlık sınıflarında sadece hafız öğretmenler görev yapmaktadır.

Öğrencilerin hafızlık süresi genellikle 12 ila 15 ay arasında değişmektedir. Haftalık olarak öğrencilerin evlerindeki takibi yapılmaktadır. Cumartesi günleri öğrenciler evlerine gönderilir ve pazartesi günü tekrar okula dönerler. Evlerine giderken öğrencilere yapılan ödevler ve takip edilmesi gerekenler WhatsApp grupları aracılığıyla öğrenci ve velilere iletilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin devamsızlık

durumu varsa velileriyle birebir iletişime geçilerek durum değerlendirmesi yapılmaktadır.

Okulun ders programında hafızlık eğitimi ile diğer akademik dersler arasında denge sağlanmaktadır. Sabah saatlerinde hafızlık ve Kur'an dersleri verilirken, öğleden sonraları akademik dersler işlenmektedir. Akademik dersler arasında Türkçe, Matematik, Fen, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Sosyal Bilgiler, İngilizce ve Arapça yer almaktadır. Bunların yanı sıra beden eğitimi, müzik ve resim gibi alanlarda da halk eğitim desteğiyle dersler verilmektedir. Ayrıca, spor alanında öğrencilerin başarılarından da bahsedilmektedir, özellikle muay thai ve tekvando gibi spor branşlarında öğrenciler Türkiye şampiyonlukları elde etmişlerdir.

Hiz. Pir Kur'an Kursu, Şehit Şerife Bacı Kur'an Kursu ile Seydiler İlçesi Naim Karaman İmam Hatip Orta Okulunun hafızlık süreçlerini karşılaştırdığımızda, İmam Hatip okulundaki sürecin daha verimli olduğunu gözlemledik. Çünkü bu okulda en geç yedinci sınıfta öğrencinin hafızlığını tamamladığını gördük. Hafızlığı tamamlamak için belli bir süre tayin edilmesi, öğrencinin zamanı ve okul eğitimi açısından önemli bir durumdur. Bu okulun, süreci sistemli bir şekilde oturtmasının nedeni ise hafızlık öğrencilerini temelden seçerek almış olmasıdır.

Diyanet'in hafızlık Kur'an Kursları ile proje hafızlık ortaokulunun ezber dönemini karşılaştırdığımızda ikisinin de birbirine benzer yanları çok gibi görünse de pratik uygulamada aralarında ciddi bir fark olduğunu gözlemledik. Bu kanaate varmamızdaki etken, hafızlık yapılan mekân ve öğretmenlerin pedagojik açıdan yeterli olup olmayışıdır. Aslında bu gözlemimizin sonucunda Diyanet'in hafızlık Kur'an Kurslarının yetersiz olduğu kanaati oluşmamalıdır. Çünkü proje hafızlık ortaokulunun başarısı ve uygulamadaki etkinliğinin fazla olması Milli Eğitim'in Diyanet İşleri Başkanlığı ile iş birliği yapması sonucunda oluşmaktadır.

Gözlemlerimiz esnasında şu husus da dikkatimizi çekti: Diyanetin hafızlık Kur'an Kursu ile proje hafızlık ortaokulunun öğretici kadrosu arasında çok büyük farklar vardı. Kanaatimizce, proje hafızlık ortaokulunun genç öğretici kadroya sahip olması, öğrencilerle iletişimi ve karşılıklı anlayışı güçlendirdiği kanaatindeyiz.

Proje hafızlık ortaokulundaki öğrenciler ortalama bir sene içerisinde hafızlıklarını tamamlamaktadır. Bu başarının temel sebebi ise kendilerinin ifade ettiğine göre, hafızlık yapacak öğrencileri ezber kabiliyeti daha güçlü olan öğrencileri seçmeleridir.

H-104 amaçlarının kontenjan doldurmak değil verimli eğitim süreci yürütmek olduğunu bize aktardı. Biz de bu sistemin sağlıklı bir eğitim süreci oluşturduğunu gözlemledik.

D.İ.B Kastamonu Dini İhtisas Merkezi Kurra Hafız hocalarla yapılan röportajda, H-105, hafızlık eğitimi ve hafızlık talebesi yetiştiren hocanın önemi üzerine değerlendirmeler yapmıştır. Hafız olmayan bir hocanın da hafızlık talebesi yetiştirebileceği belirtilmiş, ancak hafızlık eğitimi veren hocanın hafız olması tercih edilen bir durumdur. İdeal bir hafızlık hocası, istikrarlı, çocuklara karşı mütevazı ancak ciddi ve öğrencileri istismar etmeyecek şekilde davranmalıdır.

Hafızlık eğitimine sadece istidadı olan ve istekli olan öğrenciler teşvik edilmelidir, zorla veya isteksiz talebelere bu eğitim verilmemelidir. Hafızlık, Kur'an'ı baştan sona ezberleyerek bir ilim olarak kabul edilir. Bir hafız, ilerleyen hayatında İmam Hatip veya İlahiyat okuyarak daha ileri seviyede eğitim alabilir ve meslek hayatında hafızlık statüsü itibar kazandırabilir. Hafızlık, meslek hayatında özellikle imamlık, Kur'an Kursu hocalığı, müftülük veya vaizlik gibi görevlerde avantaj sağlar çünkü hafızlar Kur'an'ı daha rahat ve etkili bir şekilde kullanabilirler.

H-105'in söylediklerine katılmakla beraber, hafız olmayan bir öğreticinin hafızlık yaptırabileceği hususuna katılmadığımızı ifade etmek isteriz. Bir öğretici Kur'an'ı okumayı çok iyi bilse de hafız olmadığı için ezber dinleme esnasında harf, hareke ve kelime hatalarını gözden kaçırmaması muhtemeldir. Bu hataların gözden kaçırılması öğrencinin kalıcı olarak yanlış ezber yapması demektir. Bundan dolayı bizim görüşümüz hafızlık yaptıracak öğreticinin mutlaka hafız olması gerektiği yönündedir.

Ezber dönemi ile alakalı bizde oluşan kanaati maddeler halinde özetleyecek olursak:

- Öncelikle hafızlık yaptıracak öğretici hafız olmalıdır.
- Öğretici hafızlık yapan öğrenciye karşı sözlü veya fiili hiçbir kötü davranışta bulunulmamalı. Her anlamda örneklik teşkil etmeli.
- Hafızlık ezber sürecinde öğrencinin zihnini rahatlatacak ilmi ve sosyal faaliyetler mutlaka yapılmalıdır.
- Öğrencinin zekâ gücünü zorlayacak ve zihinsel baskı oluşturacak şekilde fazla “ham” sayfa verilmemelidir.

- Ezber döneminde sınırlı şekilde teknolojiiden istifade edilmelidir. Özellikle okuyuşu düzgün hocalardan ham sayfalar dinletilebilir ve ayrıca makam aşinalığı kazandırılabilir.
- Ezber ile uğraşan öğrencilerde ezber zekâsı gelişirken, anlama ve anlatma yetisi zayıflamaya başlar. Bu sebeple ezber döneminde öğrencilere kitap okutulmalı ve belirli zaman dilimlerinde kitap kritiği yapılmalıdır.
- Mümkünse hafızlığın yapıldığı bina ile öğrencilerin yatacağı bina veya mekân farklı binalarda bulunmalı.
- Öğretici tarafından hafızlık yapan öğrencilere, hafız olmaları halinde elde edebilecekleri ahiret ve dünya kazanımları anlatılmaktadır.

3.4. KASTAMONU’DA HAFIZLIK SONRASI MUHAFAZA DÖNEMİ

3.4.1. KASTAMONU İL MÜFTÜLÜĞÜNE BAĞLI HAFIZLIK KUR’AN KURSLARINDA MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

3.4.1.1. KASTAMONU HZ. PİR ERKEK KUR’AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- Hafızlığını bitiren öğrencilerin hafızlığını kuvvetlendirmek ve muhafazası için nasıl bir program uyguluyorsunuz?

H-101: Hafızlığını bitirenler için eğer yerimiz müsait olursa hafızlık tekrar sınıfı açıyoruz. Bu tekrar sınıfında bu çocuğumuz bir yılda gerek hatimle namaz ve mukabeleler okutmaya çalışıyoruz.

- Hafızlığını bitiren öğrenci hafızlık sınavına girmek için kaç kere tekrar yapmalı?

H-101: Biz ona “haslama” diyoruz genel itibariyle. Hafızlık sınavına kadar bir öğrencimizin en az dört defa tekrar yapması gerekir.

3.4.1.2. KASTAMONU ŞEHİT ŞERİFE BACI KIZ KUR'AN KURSU ÖĞRETİCİLERİYLE MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlığını bitiren öğrencilerin hafızlığını kuvvetlendirmek ve muhafazası için nasıl bir program uyguluyorsunuz?**

H-102: Evet düzenli derslerini almaya zaten devam ediyoruz. Kuvvetli ders verebilme şekline göre bir cüz, iki cüz, hatta bu üç cüz olabiliyor, yükseltmeye çalışıyoruz. Şu an bir tane öğrencimiz var, beş cüz veriyor. Biz bunu çelik hafız olması için teşvik ediyoruz. Yani bir günde ya da iki günde hatim bitirebilmesi için, çoğaltarak veya duruma göre yönlendiriyoruz.

- **Hafızlığını bitiren öğrenci, hafızlık sınavına girmek için kaç tekrar yapıyor?**

H-102: Bunun öğrenciye göre değiştiğini düşünüyorum. En az beş tekrar yaptırıyoruz. Beş tekrardan sonra çocuk rahat okuyabiliyor. Ancak beş tekrarla bırakmıyoruz. Zamanı ve süreye göre elimizden geldikince sağlıklı tekrarlar yaptırmaya çalışıyoruz.

3.4.2. SEYİD ZÜLFİKAR VAKFI MAHMUT NAİM KARAMAN İMAM HATİP ORTAOKULU ÖĞRETMENLERİYLE MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlığını bitiren öğrencinin hafızlığını kuvvetlendirmesi ve muhafazası hususunda ne gibi program uyguluyorsunuz?**

H-104: Şu şekilde, şimdi beşinci sınıf itibarıyla beşinci sınıfın iki döneminde hafızlığa başlıyoruz, demiştik. Altıncı sınıfın sonunda ortalama hafızlıklarımızı bitiriyoruz. Biz proje imam hatip olarak şunu yapmıyoruz. Öğrenci başarılı bir öğrenci altıncı sınıfın sonunda hafızlığını bitirdi hafızlık sınavına girdi kazandı. Artık bu öğrencinin hafızlık hocasıyla herhangi bir iletişimi kalmamıştır, demiyoruz. Bu öğrenci sekizinci sınıf bitene kadar, bu okuldan mezun olana kadar, hafız eden hocamız o öğrencimizle iletişim halindedir. Öğrenci gerek bir cüz gerek on sayfa olmak üzere buradan mezun edene kadar hafızlığını muhafaza etme amacıyla devam ettirilir.

- **Hafızlığını bitiren bir öğrenci hafızlık sınavına girmek için kaç kere tekrar yapıyor?**

H-103: Burada yine öğrencinin hafızlığının sağlam olup olmamasına bakıyoruz. Eğer sağlamsa beş altı hasla girebilir veya sağlam değilse de bu sayıyı çoğaltarak öğrenciyi sınava hazırlıyoruz.

3.4.3. KASTAMONU DİNİ İHTİSAS MERKEZİ'NDEKİ KURRA HAFİZ EĞİTİM GÖREVLİLERİYLE MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDA RÖPORTAJ

- **Hafızlığı muhafaza etmenin kriterleri nelerdir?**

H-108: Bu kriterleri maddeler halinde özetleyecek olursam şu şekilde bir sıralama yapmanın faydalı olacağını düşünüyorum:

- Yavaş okumak.
- Her gün okumak.
- Sayfanın içeriğini görmek.
- Gördüğünden emin olmak.
- Emin olduğunu okumak.
- Okuduğunu unutmamak.
- Unutmadığını kodlamak.
- Sayfa başlarını ve sonlarını saymak.
- Günlük en az 10 sayfa okumak.

- **Bireysel olarak hafızlık tekrarı nasıl yapılmalı?**

H-108: Hafızlık tekrarı, planlı olarak yapılmalı ve devamlılık esaslı bir plan hazırlanmalı ve uygulanmalıdır. Mesela her gün tekrar yapamayacağına inanan bir hafız programını esneterek iki güne bir tekrar planı oluşturmalıdır. Hangi gün tekrar

yapacağını kararlaştırdıktan sonra, o günün hangi saatinde tekrar yapacağına karar vermeli ve kendisini bu zamana göre ayarlamalıdır.

- **Kurumsal anlamda hafızlık tekrarı için bir yöntem geliştirilebilir mi?**

H-108: Diyanet'in bünyesinde şu an bu anlamda yapılan faaliyet İmam/Hatiplere yöneliktir. Hafız olan imamlar için gönüllülük esasına dayalı "hafızlığı muhafaza kursları" açmış bulunmakta ve bu şekilde hafız olan imamların ezberlerini kuvvetlendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak bu gibi faaliyetlerin daha yaygın ve kapsamlı olması gerekli olan bir durumdur diye düşünüyorum. Mesela hafızlık belgesine sahip hafızların belli kriter ve şartlar ölçüsünde belgelerinin yenilenmesi ve tekrar sınava tabi tutulmaları bu anlamda bir gayret oluşturabilir. Bu faaliyet yine bireysel olarak bir çaba gerektirecektir. Fakat tetikleyici bir uygulama olacağını düşünüyorum.

- **Hafızlığın korunması için başka ne gibi uygulamalar gerekli olur?**

H-108: Bu konuda hafızlık sınavlarında bir güncelleme yapılması hafızların hafızlığını daha uzun vade de korumalarına destek olacağını düşünüyorum. Bu konuda benim çalışmalarım oldu ve çalışmalarına da devam ediyorum. Mesela klasik sözlü mülakatın öncesinde veya sonrasında hafızlık sınavının test usulü olarak da yapılması gerektiği kanaatindeyim. Bunun örneğini "Hafızlık Soru Bankası" isimli kitabımda görebilirsiniz. Bu kitapta 500 adet soru mevcut. Bu tarz bir sınava hazırlanan hafız hem görsel anlamda zihninde ezberini canlı ve taze tutacak hem de bazı ayet ve sureleri anlamlarıyla bağdaştırarak kalıcı bir şekilde bir ezber muhafaza yöntemi gelişecek. Geçmiş dönemlerde hafız olmuş kişiler, mevcut hafızlar ve hafız olacak öğrenciler için test sınavı uygulanabilir. Bunun hafızlık tekrarını zevkli hale getirecek bir uygulama olacağını düşünüyorum.

3.4.4. KASTAMONU İLİ MUHAFAZA DÖNEMİ HAKKINDAKİ RÖPORTAJLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kastamonu ilindeki Hz. Pir Erkek Kur'an Kursu ve Şehit Şerife Bacı Kız Kur'an Kursu yöneticileriyle yapılan röportajda, hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin hafızlıklarını güçlendirmek ve muhafaza etmek için uygulanan programlar hakkında

H-101, hafızlığını tamamlayan öğrenciler için tekrar sınıfı açtıklarını belirtiyor. Bu sınıfta, bir yıllık süre zarfında öğrencilere hatimle namaz ve mukabeleler okutulmaktadır. Hafızlık sınavına girmek için öğrencilerin en az dört defa tekrar yapması gerektiğini vurgulamaktadır.

H-102 ise, hafızlığını tamamlayan öğrencilerden düzenli dersler almaya devam ettiğini ifade etmektedir. Öğrencilerin ders başarısına göre bir, iki veya üç cüz verilerek hafızlıklarının güçlendirildiği belirtilmektedir. Ayrıca, öğrencilere hızlı ve verimli okuma yeteneği kazandırmak için teşvik edildiği ve gerektiğinde yönlendirildiği ifade edilmektedir. Hafızlık sınavına girmek için öğrencilerin beş tekrar yapması gerektiği ve süreç boyunca sağlıklı tekrarlar yapılmaya çalışıldığı belirtilmektedir.

Özetle, her iki kursta da hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin hafızlıklarını güçlendirmek ve muhafaza etmek için düzenli dersler alındığı ve tekrar programları uygulandığı görülmektedir. Ancak erkek hafızlar için hatimle teravih kıldırma faaliyetini çok faydalı ve en etkili muhafaza yöntemi olarak görüyoruz. Kız hafız öğrenciler için de ezbere mukabele okuma yapmanın kızlar için en etkili tekrar yöntemi olacaktır.

Mahmut Naim Karaman İmam Hatip Ortaokulunda gerçekleştirilen röportajda, hafızlık sonrası muhafaza dönemi üzerindeki uygulamaları ve bu uygulamaların önemini anlatılmaktadır. Bu süreç, öğrencilerin Kur'an'ı ezberleme sürecinden sonra hafızlığını güçlendirmeyi ve düzenli tekrarı sürekli kılmayı amaçlamaktadır.

H-104'ün belirttiği gibi, hafızlık eğitimi beşinci sınıftan itibaren başlamakta ve altıncı sınıfın sonunda tamamlanmaktadır. Ancak, hafızlık sınavını geçmekle sınırlı kalmamakta ve öğrencilerin hafızlığın muhafazasını devam ettirmesi için destek sağlanmaktadır. Bu destek, öğrencinin mezun oluncaya kadar sürecek bir iletişim ağı kurulması şeklinde olduğunu H-104 ifade etti. Bu süreçte, öğrencilerin hafızlıklarını tazelemeleri ve güçlendirmeleri için düzenli olarak cüzler veya belirli miktarlarda Kur'an sayfaları okumaları teşvik edilmektedir. Bu yaklaşım, hafızlığın sadece bir sınavı geçmekle değil, sürekli öğrenme pratiği içeren bir süreç olarak ele almaktadır. Ortaokul öğrencileri yaşlarının küçük olmasından dolayı onlardan hatimle teravih kıldırması beklenemez. Ancak ders tekrarlarının dışında Ramazan ayında ezbere mukabele okumak öğrencilerin ezberlerini daha taze ve kalıcı kılacaktır.

H-103'ün belirttiği gibi, hafızlık sınavına girmek için öğrencilerin hafızlığının sağlamlığının göz önünde bulundurulması önemlidir. Sağlam bir hafızlığa sahip olan öğrenciler, belirli bir tekrar sayısı ile sınava hazırlanabilirken, hafızlığı zayıf olan öğrenciler için tekrar sayısı artırılarak daha çok tekrar yapması sağlanmaktadır. Bu yaklaşım, öğrencilerin kapasite ve kabiliyetlerine göre farklılık göstermektedir.

Hafızlar için hafızlık belgesi önemlidir. Fakat hafızlık Kur'an Kurslarının ve proje hafızlık ortaokulunun hafızlığı muhafaza konusunda tam olarak yeterli olduğu söylenemez. Özellikle muhafaza dönemi olarak proje hafızlık ortaokulunun ve hafızlık kız Kur'an Kursunun dersler dışında bir uygulama geliştirmemesi muhafaza dönemi açısından yetersiz bir durumdur. Çünkü hafızlık sonrası dönemde düzenli, etkili ve verimli tekrarlar yapılmazsa hafızlığın unutulmasına ve zayıflamasına neden olur. Özellikle ders dışı tekrarın bir topluluk önünde yapılmasını savunuyoruz. Mesela mukabele ve hatimle teravih en önemli tekrar yöntemidir. Bu şekilde yapılan tekrarın unutulma riski çok azdır. Topluluk önünde icra edilen uygulama zihinde daha kalıcı hale gelecektir.

H-108 hafızlığı korumanın ve kuvvetli bir hafız olmanın şu maddelerden geçtiğini bizlere ifade etti.

- Yavaş okumak. Kur'an'ı yavaş ve dikkatlice okumak, anlama ve haslama sürecini güçlendirir.
- Her gün okumak. Günlük olarak belirli bir zaman diliminde Kur'an okumak, süreklilik sağlar.
- Sayfanın içeriğini görmek. Okunan sayfanın içeriğini anlamak ve kavramak, sayfadaki hakimiyeti güçlendirir.
- Gördüğünden emin olmak. Okunanları doğru bir şekilde algılamak ve anlamak, dikkatli okumayı güçlendirir.
- Emin olduğunu okumak. Okunanları doğrulamak ve emin olduğu şekilde tekrar etmek, hafızlık kalitesini artırır.
- Okuduğunu unutmamak. Öğrenilenleri sürekli hatırlamak ve tekrarlamak, hafızlığın korunmasına yardımcı olur.

- Unutmadığını kodlamak. Öğrenilen bilgileri zihinde kodlayarak kalıcı hafızlık oluşturmak, uzun vadeli hatırlamayı sağlar.
- Sayfa başlarını ve sonlarını saymak. Okunan sayfanın başlangıç ve bitişini zihinde muhafaza etmek, hafızlıkta bütünlüğü sağlar.
- Günlük en az 10 sayfa okumak. Belirli bir şekilde günlük okuma hedefi belirlemek, düzenli ve sürekliliği sağlar.

Bu kriterler, hafızlık sonrası muhafaza sürecinde öğrencilerin başarılı bir şekilde hafızlık bilgisini sürdürebilmeleri için önemli bir yol haritasıdır. Bu prensiplere uygun olarak yapılan düzenli ve sistematik çalışmalar, hafızlığın güçlenmesine ve korunmasına katkı sağlayacaktır.

Hafızlık tamamlandıktan sonra öğrenci, bulunduğu kursta ne kadar tekrar yaparsa yapsın illâki kısa bir süre sonra oradan ayrılacak ve hafızlığıyla baş başa kalacaktır. Hafızlık Kur'an Kursundan ayrıldıktan sonraki eğitim hayatı ve mesleği, kişinin hafızlığını korumasını etkileyecektir. Bundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığının hafızlığı muhafaza hususunda bir çalışma yapması gerektiğini görüyoruz. Bu konu hakkında Kastamonu Dini İhtisas Merkezi hocalarından H-108'in çalışmalarını örnek olarak sunmak istiyoruz.

Bizim gözlemlerimiz sonucunda hafızlığı muhafaza dönemi hakkında sayın H-108'in çalışmaları dışında, hafızlık Kur'an Kursları ve proje hafızlık ortaokulunda da kayda değer bir uygulama ve çalışmaya rastlayamadık. Özellikle muhafaza dönemiyle alakalı hiçbir farklılık yoktu. Ancak bu sorunları yakından gözlemlediğimiz için muhafaza dönemiyle alakalı yeni yöntemler gelişmesinin gerekli olduğunu tespit ettik. Hafızlığı muhafaza dönemiyle alakalı bazı tavsiye ve önerilerimizi sonuç kısmında detaylandıracağız.

Hafızlığı muhafaza dönemiyle alakalı kanaatimizi şu maddelerle izah edebiliriz:

- Öncelikle muhafaza döneminin başlangıcı bizim kanaatimizce hafızlığa başlanıldığı günden başlar ve ömür boyunca devam eder. Yani ezber sürecinde geçmiş sayfalar düzenli olarak tekrar edilmeli ve ilgili öğretici tarafından tekrar ettirilmelidir.
- Hafızlık tamamlandıktan sonra bir ayda üç hatim tamamlatılana kadar hafızlık sınavına hazırlanılmalıdır.

- Muhafaza dönemi şahsi bir mesele olarak görölmekten çıkarılmalı, kurumsal bir sorun olarak görölmeli. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı, hafızlık belgesi verdiği hafızların takibini yapmalı. Bunun açıklamasını sonuç bölümünde izah edeceğiz.
- Birinci bölümde de izah ettiğimiz gibi kıraat ilmini okumanın da hafızlığı ne derecede güçlendirdiğı unutulmamalıdır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, hafızlık eğitimi ve hafızlığı muhafaza süreçlerinin etkinliğini artırmak amacıyla Kastamonu ili örneğinde gerçekleştirilmiştir. Hafızlık eğitim süreci; hazırlık, ezber ve muhafaza dönemleri olarak üç temel aşamada değerlendirilmiş, her aşamanın kendine özgü dinamikleri analiz edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, hafızlık eğitimine bütüncül bir yaklaşım sergilemek, mevcut uygulamaların avantajları ile eksikliklerini ortaya koyarak bilimsel temellere dayalı öneriler geliştirmek ve hafızlık eğitiminin daha verimli hale getirilmesi için katkıda bulunmaktır.

Araştırmanın bulguları, hafızlık eğitiminin başarısında eğitim ortamı, öğretici kalitesi, öğrenci seçim kriterleri ve muhafaza sürecinin etkin yönetimi gibi faktörlerin belirleyici olduğunu göstermektedir. Kastamonu ilindeki hafızlık kurumları arasında geleneksel hafızlık Kur'an Kursları ile proje hafızlık imam hatip ortaokulu arasında belirgin farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Proje hafızlık ortaokulu, ezber kabiliyetine dayalı öğrenci seçimi, pedagojik formasyon almış genç öğretmenler ve modern fiziksel koşullar açısından avantajlar sağlarken, geleneksel Kur'an Kursları uzun yıllara dayanan eğitim geleneği ve birebir öğretim yöntemleri ile öne çıkmaktadır. Bu farklılıklar, hafızlık eğitiminin yukarıda bahsettiğimiz üç dönemi de kapsayacak şekilde öğrenci, öğretici potansiyeli ve yeterliliklerinin ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Hafızlık eğitiminin ve muhafazasının başarısını artırmak için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. **Hafızlık Öğrenci Seçim Kriterlerinin Geliştirilmesi:** Hafızlığa başlayacak öğrencilerin ezber yeteneği, öğrenme sürecine uyum sağlama kabiliyeti ve motivasyonu yenilikçi yöntemlerle ölçülerek belirlenmelidir. Bunun için bilişsel yetenek testleri ve pedagojik değerlendirme yöntemleri uygulanmalıdır.
2. **Eğitimcilerin Pedagojik Formasyonunun Güçlendirilmesi:** Hafızlık eğitimi veren öğretmenlerin pedagojik formasyon almaları teşvik edilmeli, eğitim yöntemleri konusunda düzenli seminerler ve atölyeler düzenlenmelidir.

Hafızlık eğitiminin sadece ezber odaklı değil, aynı zamanda anlamaya yönelik olması sağlanmalıdır.

3. **Hafızlık Eğitimi Sürecinde Modern Teknolojilerin Kullanımı:** Hafızlık sürecinde dijital öğrenme araçları, mobil uygulamalar ve online hafızlık takip sistemleri kullanılmalıdır. Bu sistemler öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına uygun esnek öğrenme ortamları oluşturacaktır.
4. **Hafızlık Sınav Sisteminin Yenilenmesi:** Mevcut hafızlık sınavlarının sadece sözlü değerlendirme ile sınırlı olması, öğrencilerin meal bilgisi ve Kur'an'ın bütüncül anlamını kavrama sürecini desteklememektedir. Sözlü mülakatın yanı sıra yazılı ve test formatında değerlendirmeler içeren bütünlük bir sınav sistemi uygulanmalıdır.
5. **Hafızlık Muhafaza Sürecinin Kurumsal Takibe Alınması:** Hafızlık eğitimini tamamlayan öğrencilerin ezberlerini koruyabilmeleri için Hafızlığı Koruma Takip Sistemi (HKTS) oluşturulmalıdır. Bu sistem, mezun hafızların belirli aralıklarla tekrar sınavlarına tabi tutulmasını ve hafızlıklarını korumaya teşvik edilmesini sağlayacaktır.
6. **Hafızlık Eğitiminin Sosyal ve Mesleki Olanaklarla Desteklenmesi:** Hafız olan bireylerin yalnızca dinî eğitim alanında değil, hukuk, akademi, tıp, mühendislik gibi farklı meslek gruplarında da yer alabileceği bilinci kazandırılmalıdır. Hafızlık eğitimi almış bireylerin akademik ve mesleki kariyerlerini geliştirmeleri teşvik edilmelidir.
7. **Hafızlık Eğitiminde Psikolojik Destek Mekanizmalarının Güçlendirilmesi:** Hafızlık sürecinde öğrencilerin karşılaştıkları motivasyon kayıpları ve psikolojik zorluklar dikkate alınarak, psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sağlanmalıdır.

Gelecek çalışmalar için öneriler:

1. Farklı bölgelerde karşılaştırmalı analizler yapılması ve bölgesel farklılıkların belirlenmesi için geniş ölçekli saha araştırmaları gerçekleştirilmelidir.
2. Hafızlık eğitiminin öğrencilerin bilişsel ve akademik gelişimine etkisi araştırılarak, hafızlık eğitiminin bilişsel süreçlere katkısı ele alınmalıdır.
3. Hafızlık eğitimi alan bireylerin mesleki yönelimleri ve uzun vadeli akademik başarıları takip edilerek, hafızlık eğitiminin bireysel ve toplumsal etkileri değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, bu çalışma, hafızlık eğitimi konusunda akademik bir perspektif kazandırarak, eğitim sürecinin her aşamasının daha güncel temellere oturtulmasına katkı sunmayı amaçlamaktadır. Hafızlık eğitiminin geleneksel değerlerle modern eğitim yaklaşımlarının bir arada değerlendirilerek geliştirilmesi hem bireysel başarıyı artıracak hem de toplumsal düzeyde daha bilinçli bir Kur'an eğitimi modelinin oluşturulmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî b. Sâlih el-Mısrî. *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Kur‘âni’l-Kerîm*, Kahire: Darül Hadis, 1996.
- Adak, Muhammet Fatih - Algur, Hüseyin. “Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon Ve Psiko-Sosyal Durumları”. *Edebi İslamiyat Dergisi* 5/1 (Mayıs 2021), 271-277.
- Ahırşan, Emre - Çelik, İmran. “Türkiye’de Sürdürülen Kıraat Tedrisatı Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”. *Kilitbahir Dergisi* 23 (Eylül 2023), 219-246.
- el-Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *el-Mevâhibü’l-ledûniyye*. Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l İlmiyye, 1996.
- Akaslan, Yaşar. “Ashâb-ı Suffe’nin Kur’an ve Kıraat Tarihine Katkıları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 53 (Aralık 2022), 757-781.
- Algur, Hüseyin. “Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Gözüyle Türkiye’de Hafızlık Eğitimi (Nitel Bir Araştırma)”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 67-105.
- Algur, Hüseyin. “Nitelikli Bir Hafızlık Eğitimi İçin Öneriler”. *Talim Dergisi* 2/2 (Haziran 2018), 243-288.
- Algur, Hüseyin. *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumlarının Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Arslan, Mustafa - Ergin, Âdem. “Yabancılar Türkçe Öğretiminde Görsel Ve İşitsel Araçların Etkin Kullanımı”. *Dil Dergisi* 147 (Mart 2010), 63-86.
- Atvân, Hüseyin. *el-Kırâatü’l-Kur‘âniyye fî bilâdi’s-Şâm*. Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1982.
- Aybey, Salih. “Hafızlık Eğitiminde Yeni Bir Tecrübe: Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık -Önemi, Problemleri ve Beklentiler”. *Ekev Akademi Dergisi* 24/82 (Aralık 2020), 383-405.

- Bakaç, Zeynep - Ulu, Mustafa. “Hafızlık Eğitiminin Bireyin Duygu Durumuna Etkisi”, *Erciyes Akademi Dergisi* 37/4 (Aralık 2023), 1703-1724.
- Bayraktar, M. Faruk. “Hafızlık Eğitiminin Geleneksel Yöntemleri ve Kur’an Kursları”. *X. Kur’an Sempozyumu Kur’an ve Eğitim*. 117-138. Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- Bozkurt, Nebi. “Hâfız”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/74-78. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi ‘u’s-şahîh*. nşr. Muhammed Zühreir b. Nasr. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001.
- Cebeci, Suat. “Kur’an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi”. *Diyanet İlmi Dergi* 46/4 (Kasım 2010), 7-22.
- Cebeci, Suat. “Hafızlık Eğitimi ve Sorunları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/11 (Haziran 2006), 28-51.
- Cevad, Mahmud. *Maârif-i Umûmiyye Nezâreti Târihçe-i Teşkilât ve İcrâatı*. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları, 2001.
- Çelik, Ömer. “Hafızlık”. *Araştan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi* 7/13 (2012), 69-83.
- Çetin, Abdurrahman. "Tilâvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/155-157. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Dânî, Ebû Amr. *et-Taḥdîd fî ‘l-itḳân ve ‘t-tecvîd*. nşr. Gânim Kaddûrî Hamed. Bağdad: y.y. 1988.
- Demirkol, Mahir. *Akademik Hafızlıkta Aile Çocuk ve Hoca İlişkileri*. İstanbul: Kutup Yıldızı Yayınları, 2020.
- Demirkol, Mahir. *Hafızlığın Yol Haritası*. İstanbul: Kutup Yıldızı, 2022.
- Doğan, İrem - Osmanoğlu, Cemil “Türkiye’de Hafızlık Eğitiminin Problemleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 16 (Eylül 2023), 149-174.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu’s-Sahîh*. nşr. Mustafa Dîb el-Boğa. I-V. İstanbul: Dârü’t-Tibâatî’l-Âmire, 1315.

- el-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fî'l-kırâ'âtî'l-'aşr*. nşr. Ali M. ed-Dabbâ'. Kahire: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.
- el-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *Müncidü'l Mukriin ve Mürşidi't Talibin*. Mekke: Daru Alemi'l-Fevaid, 1998.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân Fî Âdâbı Hameleti'l Kur'an*. çev. Muhammed Danışman İstanbul: Semerkand, 2023.
- en-Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Tibyân fî âdâbı hameleti'l-Kur'an*. nşr. Beşîr Muhammed Uyûn. Beyrut: Mektebetü'l-Müeyyed, 1412/1991.
- el-Fâzıl, Fehd b. Abdülazîz. "Secedâtü'l-Kur'an: Ahkâm ve tevcîhât". *Mecelletü'l-buhûsi'l-İslâmiyye Dergisi* 25/71 (2004), 93-193.
- el-İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*. nşr. M. Seyyid Kîlânî. Kahire: Darü'l-Ma'rife, 2010.
- el-Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- el-Kuşeyrî, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim. *el-Câmiu's-Sahîh*. thk. Yasir Hasan, İzzeddin Dulli, İmad Et-Tayyar. Beyrut: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2012.
- es-Salih, Subhî b. İbrâhîm es-Sâlih el-Lübnânî. *Mebâhis fî Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-İlim, 1981.
- es-Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale Naşirun, 2015.
- eş-Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî el-Vefâî el-Mısırî. *Haşiyetü't Tahtavi Ala Meraki'l Felah*. Kahire: Matbaai Mustafa Muhammed, 1356.
- ez-Zehabî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaût. İskenderiyye: ed-Darü'l-Alemiyye li'n-Neşri ve't-Tevzi, 1439/2018.

- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an Haḳâ'ikı Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-eḳâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*. I-IV Cilt. Beyrut: Dârü'l-ma'rife, 1968.
- Gedikli, Fikret. "Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler". *Muş Alparslan Üniversitesi Dergisi* 2/11 (Ekim 2012), 156-182.
- Hafızlık Eğitim Programı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Hamidullah, Muhammed. "Kur'an'ı Kerîm ile Diğer Semâvî Kitapların/Sayfaların Karşılaştırmalı Kısa Bir Tarihi". çev. Bahattin Dartma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/3 (2007), 165-173.
- Heysemî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân. *Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*. 20 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Siretü'n-nebevi*. tahk: Mustafa Sakka, Mustafa el-Babi el-Halebi. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1955.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mûkerrem el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 2 Cilt. Beyrut: Darü'l-Hadis, 2003.
- İbn Sâd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *Tabakât*. 3 Cilt. Beyrut: Daru Sadır, 1968.
- Karaman, Hayrettin. Çağrıcı, Mustafa. Dönmez, İbrahim. Gümüş, Sadrettin. *Kur'an Yolu Tefsiri*. 3 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.
- Kablan, Süleyman. "Kur'an-ı Kerîm Hafızlığının Desteklenmesi ve Geliştirilmesi Alanında Eğitim Teknolojileri Kullanımı Merkezli Bir Öneri". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 5/2 (Aralık 2021), 739-765.
- Kahraman, Ferruh. "Hicr, 15/9. Ayeti ve Kur'an'ın Manen Korunması Üzerine". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/36 (2012), 357-386.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*. İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2008.
- Karakılıç, Celâlettin. *Tecvîd İlmi Kur'an-ı Kerim Okuma kaideleri*. Ankara: İslam Neşriyat, 1963.
- Kaşıkcılık, Ali. "Hicr 9. Ayet Bağlamında Kur'an'ın Korunması". *The Journal of Academic Social Science Studies* 16/94 (2023), 159-172.

- Kılıç, İsmail. “Muhasibi’ye Göre Kur’an’ı Anlamada Allah Tasavvurunun Etkisi”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 13/2 (Ekim 2023), 342-353.
- Kurt, Mehmet Ali. *Kur’an-ı Kerim’i Okuma Kâideleri Tecvid*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Kurt, Yaşar. “Kur’an’ın Korunmasında Hafızlık Müessesesi”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/22 (Şubat 2012), 229-251.
- Kutlu, Necip. vd. “Hafızlık ve Beyin”. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17/3 (Eylül 2019), 355-364.
- Küçük, Cemil. “Kur’an Harflerinin Sıfatları”. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/7 (2017), 63-76.
- Okumuş, Mesut. “Arthur Jeffery ve Kur’an Çalışmaları Üzerine”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (Ağustos 2002), 121-150.
- Osmanoğlu, Cemil - Aslan, Ferda. “Hafızlık Öğrencilerinin Çalışma Alışkanlıkları Üzerine Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/7 (Şubat 2019), 175-232.
- Özbek, Ömer - Çevik, Gamze. “Hıfzı Korumanın Önemi Bazı Uygulama ve Tavsiyeler”. *Tefsir Dergisi* 3/2 (Kasım 2023), 18-41.
- Özbek, Ömer. "Dünyada Hafızlık Yöntem Örnekleri", *bilimname* XXIX/2 (Kasım 2015), 183-209.
- Pakdil, Ramazan. *Ta’lim Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2023.
- Salihoğlu, Ziya. *Başarılı Hafız Olma ve Yetiştirme Metodları*. İstanbul: Yasin Yayıncılık, 2022.
- Şahin Aynur, Hatice. “Hafızlık Eğitimi, Hafızlığın Günümüzdeki Uygulama Modelleri”. *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu - I Bildirileri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Şahin Aynur, Hatice. *Çeşitli Yönleriyle Hafızlık Eğitimi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021.

- Şengül, Şeyma - Şimşek, Eyüp. “Öğreticilere Göre Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Uygulamasına İlişkin Sorunlar”. *Diyanet İlmi Dergi* 60/3 (Eylül 2024), 1117-1144.
- Şirin, Sümeyye. *Hafızlık Eğitimi'nin Bilişsel İşlevlere Etkisi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Taşkın, Mine - Osmanoğlu, Cemil. “Hafızlığı Muhafaza Yöntemleri Hafızlığı Muhafaza Edenler Üzerine Nitel Bir Araştırma”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (Mart 2024), 370-398.
- Ünsal, Bilal. *Günümüz Kur'an Kurslarında Hafızlık Eğitimi ve Problemleri (İstanbul Örneği)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Müteşâbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/204-207. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

